

ČESKOSLOVENSKO A VOJENSKO-POLITICKÉ ASPEKTY UVOLŇOVANIA MEDZINÁRODNÉHO NAPÄTIA V EURÓPE V DRUHEJ POLOVICI 80. ROKOV (2. ČASŤ)

IGOR BAKA

BAKA, I.: Czechoslovakia and Military-Political Aspects of the Release of International Tensions in Europe in the Second half of the 1980's (Part 2.). *Vojenská história*, 1, 18, 2014, pp 44-66, Bratislava.

Thematically, the study is the follow-up to the homonymic Part 1. It analyses the military and safety issues mostly of 1989, focused on: response in the Czechoslovak People's Army (ČSLA) to reducing the number of troops; explains the sufficient defence doctrine, paying considerable attention to the proposals for reorganizing the Warsaw Pact and authorities thereof, especially the proposal to implement a variation of command of the Warsaw Pact rotating the main command including generals of other than Russian origin. Such proposal was submitted by the representatives of Romania. The reorganization failed to be implemented due to opposition of the other member states, especially the USSR. The main part of the study is dealing with the three rounds of discussions at the Vienna meeting, the Conference on Security and Cooperation in Europe. On the basis of original sources, the author analyses the questions negotiated and conclusions on reducing the number of conventional weapons including how this process has affected Czechoslovakia.

Military History. Czechoslovakia. Military- Political Changes in the Second half of the 1980's .

Redukcia ozbrojených síl Československej ľudovej armády (ČSLA), ohlásená ako súčasť odzbrojovacej iniciatívy ZSSR na začiatku roka 1989, našla pomerne veľký ohlas v masovo-komunikačných prostriedkoch. Samotný minister národnej obrany armádny generál. Milán Václavík zhrnul opatrenia v ČSLA počas vystúpenia na zhromaždení jej vedúcich funkcionárov dňa 21. februára 1989 nasledujúcim vyjadrením: „...*V prípade ČSSR máme konkrétne na mysli takovú úroveň našich ozbrojených síl, ktorá je nutná k spoľahlivému zabezpečeniu obrany republiky pri maximálnej efektívnosti a s čo najnižšími nákladmi. Míra této dostatečnosti musí odpovídat vojenským možnostem NATO a bude se snižovat úměrně jejich omezování.*“ Zdôraznil tiež význam, ktorý sa mal prikladať príprave dokumentu „Vojenská doktrína ČSSR“, ktorý mal vychádzať z požiadaviek berlínskeho (1987) a varšavského (1988) zasadania Politického poradného výboru (PPV) členských štátov Varšavskej zmluvy.¹

¹ Vojenský ústredný archív (VÚA) – Správni archív (SA) Praha, f. Ministerstvo národnej obrany (MNO) – Kancelária

Hlavná politická správa (HPS), samozrejme, intenzívne sledovala nálady v armáde po zverejnení rozhodnutia Rady obrany štátu. Ešte 27. januára vo večerných hodinách zaslala všetkým priamo riadeným politickým orgánom fonogram, aby prijali bezprostredné opatrenia v ideovo-výchovnej práci na objasnenie jej rozhodnutia. Na základe vyhodnotenia správ o ohlase, ktorý pripravované zmeny v armáde vyvolali, HPS konštatovala, že ich prijatie bolo očakávané a v konečnom dôsledku pozitívne privítané. Objavili sa však aj hlasy, ktoré vyjadrovali pochybnosti, či NATO bude „*pozitívne reagovať na tieto naše jednostranné opatrenia*“. Kladne mal byť hodnotený tiež fakt, že rozhodnutie o znížení ČSLA „*vzalo vítr z plachet organizátorům protisocialistických akcií*“. Prijaté opatrenia však vyvolávali určité obavy z možného poklesu záujmu o službu v armáde, o jej perspektívnosť, tiež o udržanie úrovne sociálneho zabezpečenia vojakov. Otázky týkajúce sa znižovania počtov veliteľského zboru vyvolávali obavy u vojakov z povolania z predčasného prepustenia. Na vojenských školách sa v tejto súvislosti objavil strach z poklesu záujmu o službu v armáde. Vo Vojenskej akadémii Antonína Zápotockého v Brne a Vysokej vojenskej škole pozemného vojska vo Vyškove na Morave sa polemizovalo o osude katedier tankového zamerania. Vo Vojenskom učilišti v Martine sa zase šírili fámy o jeho zrušení. Medzi vojakmi základnej vojenskej služby sa v tejto súvislosti objavili otázky, či nedôjde k skráteniu vojenskej základnej služby, prípadne k rozšíreniu náhradnej služby, či je možné žiadať o zaradenie k stavebným jednotkám a poberať za tých okolností riadny funkčný plat.

V tejto súvislosti je zaujímavá skutočnosť, že o diferenciách v názoroch a postojoch občianskej verejnosti k predmetným zmenám v armáde informovali aj oznamovacie prostriedky, a to vo viac či menej v necenzúrovanej podobe.² Samozrejme, nešlo o svojvoľné, nikým neusmerňované opatrenia, alebo ktoré by boli prejavom plurality názorov. Inštrukcie, ktoré novinári v tomto smere obdržali, mali byť skôr dôkazom, že aj v armáde sa aplikujú heslá *perestrojka a glasnosť*.

Metódy politickej agitácie sa totiž ani v „uvoľnených“ pomeroch nezmenili. Uvedené sporné otázky mali byť účinnou formou objasňované tak v radoch vojenskej, ale aj civilnej verejnosti. Náčelník HPS ČSLA generálplukovník Jaroslav Klícha bol v tomto smere inštruovaný priamo ministrom národnej obrany už 31. januára. V tejto súvislosti mala HPS ovplyvniť aj činnosť redaktorov televízie, rozhlasu, novín a časopisov pri sondovaní a oznamovaní názorov občanov. Tí sa mali, podľa ministra Václavíka, zamerať na dobovú politiku štátov NATO, „*ktelé na naše opatření nereagují pozitivně*“.³ Konkrétne inštrukcie od ministra obdržal aj náčelník generálneho štábu genplk. Miroslav Vacek, ktorý mal k objasneniu jednotlivých otázok a problémov zvolať tlačovú konferenciu, zorganizovať televíznu besedu a využiť tiež ďalšie možnosti v oznamovacích prostriedkoch.⁴ V médiách pritom Vacek otvorene prezentoval aj konkrétne údaje na dokumentovanie zmien, ktoré armádu čakali. Možno konštatovať, že tento prístup bol v ostrom kontraste s dovtedajšou bežnou praxou pri komunikácii s médiami v podmienkach totalitného režimu.

ministra (KM) – 1988, škatuľa (ďalej šk.) 33, k číslu jednaciemu (č.j.) 060272-84, vystúpenie ministra národnej obrany ČSSR na zhromaždení vedúcich funkcionárov 21. 2. 1989.

² Obrana lidu, 1. 2. 1989, č. 23, s. 1, Chceme uspět co nejlépe; s. 1, 2, Čs. iniciativa středem zájmu.

³ VÚA – SA Praha, f. MNO – KM – 1988, šk. 33, č.j. 060340-84, list Václavíka Klíchovi z 31. 1. 1989.

⁴ Tamže.

Počas tlačovej besedy pritom Vacek informoval, že v súlade s decembrovým vyhlásením sovietskeho lídra Michaila Gorbačova na pôde OSN dôjde v roku 1989 k stiahnutiu z ČSSR spolu 1 500 sovietskych vojakov, 192 tankov a 20 bojových lietadiel Sovietskej armády. Dovedna malo ísť o 4 samostatné sovietske útvary – úderný výsadkový prápor, ženijný prápor, prápor chemickej ochrany, automobilový prápor. Tento proces mal pokračovať aj v roku 1990, keď mala byť stiahnutá celá sovietska tanková divízia (3 800 vojakov, 516 tankov). Ostatné zväzky mali byť reorganizované v snahe posilniť ich obranný charakter, čo predpokladalo redukcii počtu tankovej techniky v tankových divíziách o 20 % a v motostreleckých divíziách o 40 %.⁵

V mediálnej oblasti sa pomerne veľká pozornosť venovala doktrinárnym otázkam a vysvetľovaniu teórie „dostatočnosti obrannej sily“, ktorá mala byť prejavom „nového politického myslenia“. V tejto súvislosti sa otvorene priznávalo, že „úsilí o zvyšovanie úrovne vojenskej sily štátů ztrácí politický smysl, neboť nelze vytvořit takovou vojenskou sílu, která by zaručila vítězství ve válce nebo zabezpečila vojenskou převahu umožňující diktovat druhé straně politické podmínky“. Naopak, zdôrazňovalo sa, že čím je vojenská sila štátu vyššia, „tím labilnější je jejich bezpečnost, tím nespolehlivější je bezpečnost jednotlivých koalic a tím vyšší je nebezpečí vzniku totální katastrofy“. Dôležitú úlohu pri utváraní koncepcie dostatočnej obrany mali hrať vojensko-ekonomické podmienky. Mali preto nastať zásadné zmeny v rozvoji ekonomík socialistických štátov, ponímané ako nevyhnutné na udržanie rovnováhy s vojenskou silou štátov NATO. Doktrína dostatočnej obrany sa nemala chápať ako proces jednostranného odzbrojovania, ale výsledok politického dialógu medzi štátmi Varšavskej zmluvy a štátmi NATO.⁶ Západné štáty sa však podľa oficiálnej propagandy naďalej aj v tomto období riadili doktrínou pružnej reakcie „jejíž základ tvoří koncepce prvního jaderného úderu“.⁷ Propaganda tak naďalej vytvárala demagogický obraz nepriateľa usilujúceho sa o vojenské zničenie „socialistického spoločenstva“ za každú cenu.

Šikovne však zamlčovala skutočnosť, že ani v podmienkach novej „obrannej“ doktríny sa ČSLA nevzdala možnosti protiofenzívy na nepriateľské územie (v konečnom dôsledku to výstižne dokazujú jej vlastné operačné plány). Tá mala nasledovať ako pokračovanie úspešne zvládnutej obrannej operácie a po vytlačení agresora mimo vlastného teritória.⁸ Tu treba zopakovať, že zásady vedenia boja na strane armád NATO boli v tomto smere podobné a premietali sa aj do operačných plánov v 80. rokoch. Aj tu sa vychádzalo z premisy, že hlavným druhom bojovej činnosti je útok. To znamená, že po obrannej fáze mal nasledovať prechod do útoku a prenesenie bojovej činnosti na územie agresora. Naďalej sa totiž zdôrazňovala potreba získať strategickú iniciatívu, ktorá predpokladala, že po odvrátení agresie bude nasledovať protiútok do hĺbky nepriateľského územia s cieľom dosiahnutia konečného víťazstva.

⁵ Obrana lidu, 4. 2. 1989, s. 1, 7, prví kroky k pásmu dôvery. Ako prvý ČSSR opustil v apríli 1989 vzdušný výsadkový prápor z posádky Oremov Laz vo výcvikovom priestore Lešť. V máji 1989 prebehol odsun samostatného automobilného práporu a v júni samostatného ženijného práporu z Olomouca. Ako posledný odišiel samostatný prápor chemickej ochrany. Bližšie www.armada.vojenství.cz/povalecna/sovetsko_vojaska/3.htm; Obrana lidu, 16. 5. 1989, Československo opouští ďalší sovietská jednotka.

⁶ Lidová armáda, roč. XLII, 1989, č. 13, s. 558.

⁷ Tamže, č. 20, s. 866.

⁸ LUŇÁK, P. *Plánování nemyslitelného. Československé válečné plány 1950 – 1990*. Praha 2007. ISBN 978-80-7363-155-0; Pozri tiež WENZKE, R. Die NVA und die Polnische Armee als Koalitionsstreitkräfte auf dem europäischen Kriegsschauplatz in den 1980er Jahren. Operative Planungen, Konzepte und Entwicklungen. In *Die Streitkräfte der DDR und Polens in der Operationsplanung des Warschauer Paktes*, Potsdam 2010, s. 104-105. ISBN 978-3-94157-09-9; LAUTSCH, S. *Zur operativen Einsatzplanung der 5. Armee der NVA im Rahmen einer Front der Vereinten Streitkräfte der Warschauer Vertragsorganisation in den 1980er Jahren*. Tamže, s. 49.

Treba tiež zopakovať, že samotná obranná doktrína nie celkom korešpondovala s myšlienkou odstránenia napätia založeného na existencii dvoch blokov a vytvorení spoločného európskeho domu. Nezoľadňovala totiž fakt, že každý štát má inú rozlohu, počet obyvateľov atď. a tomu zodpovedajúce prostriedky na vedenie vojny. To, čo by tej-ktorej krajine eventuálne stačilo na obranu proti jednému, by v praxi mohlo byť použité na útok proti inému protivníkovi. Nedostatky teórie obrannej dostatočnosti si pritom veľmi dobre uvedomovalo aj samotné velenie ČSLA, k jej kritickému prehodnocovaniu sa však pristúpilo až po definitívnom páde železnej opony.⁹

Paralelne s prehodnocovaním doktrinárnych otázok sa v rámci sovietskeho bloku začalo čoraz otvorenejšie volať po zmenách v charaktere riadenia a organizácii samotnej Varšavskej zmluvy. V súvislosti s odzbrojovacími návrhmi sa dokonca objavovali oficiálne návrhy z úrovne velenia Varšavskej zmluvy adresované štátom NATO rozpustiť súčasne obidva vojensko-politické zväzky.¹⁰ Podstata reformy, ktorá sa pomaly ale isto dostávala na program dňa, spočívala najmä v otázke revízie postavenia tohto vojenského zoskupenia ako poslušného nástroja sovietskej politiky. V dňoch 8. – 9. decembra 1988 prebehlo v Moskve 1. zasadanie skupiny expertov ministerstiev zahraničných vecí a obrany členských štátov Varšavskej zmluvy, ktorí mali na starosti prípravu spoločného zasadnutia výboru ministrov zahraničných vecí a výboru ministrov obrany. Vedúcim vojenskej časti čs. delegácie tu bol generálmajor Emil Antušák, zástupca náčelníka operačnej správy Generálneho štábu ČSLA. Na samotnom zasadnutí sa rozprúdila pomerne živá diskusia k otázkam zdokonaľovania mechanizmu politickej a vojenskej spolupráce v rámci Varšavskej zmluvy, ktorá v jej štruktúrach rezonovala už niekoľko mesiacov. Výhrady voči stanovisku predstaviteľov ZSSR počas jednotlivých rokovaní vyslovili jedine zástupcovia Rumunska.

Rumunská strana tu prakticky zopakovala návrhy, s ktorými sa prezentovala už počas rokovania Politického poradného výboru Varšavskej zmluvy v dňoch 15. – 16. júla 1988 vo Varšave,¹¹ ako aj výboru ministrov obrany členských štátov v Prahe v októbri 1988.¹² Podstata ich návrhov spočívala v reorganizácii PPV, tak, aby sa upustilo od jeho dovtedajšej orientácie na vojenské otázky. Naopak, vo svojej novej podobe sa mal odčleniť od Varšavskej zmluvy (ktorá mala mať striktné vojenský charakter) a mal byť otvorený pre všetky socialistické štáty Európy. Zaoberať sa mal prevažne otázkami hospodársko-politickými, ekonomickými, ekologickými a medzinárodno-právnymi. Z uvedeného vyplýva, že Rumunsko sa

⁹ VACEK, M. *Na rovinu. Bez studu a bez príkras*. Praha 1994, s. 152-153. ISBN 80-901746-0-4; VÚA – SA Praha, f. MNO – Operačná správa Generálneho štábu (OSGŠ) 1990, šk. 2, prednáška máčelníka zpravodajskej správy – zástupcu náčelníka generálneho štábu z 15. 10. 1990 pod názvom „Stav procesu odzbrojení a tendence vývoje ozbrojených sil v Evropě.“

¹⁰ Tento návrh obsahovalo aj posolstvo Varšavskej zmluvy vypracované pre účastníkov summitu NATO, ktorý sa konal koncom mája v Bruseli. *Obrana lidu*, 23. 5. 1989, s. 1, Poselství Varšavské smlouvy státům NATO. Pôvodne bolo veľkým zástancom rozpustenia obidvoch organizácií Rumunsko. Napríklad N. Ceaușescu v tejto súvislosti počas rokovania PPV Varšavskej zmluvy v Berlíne v roku 1987 vyhlásil, že ich „existence ohrozuje mier a bezpečnosť lidstva“. Národní archiv (NA) Praha, f. KSČ – Ústřední výbor 1945 – 1989, Praha – predsedníctvo 1986 – 1989, zväzok P 37/87, bod schôdze 1, Zpráva o průběhu a výsledcích zasedání Politického poradního výboru členských států Varšavské smlouvy v Berlíně, s. 3.

¹¹ Vedeniu komunistických strán zaslalo vedenie rumunskej komunistickej strany už 4. 7. 1988 oficiálny list, v ktorom prezentovali svoje požiadavky na zmeny vo vedení a organizácii Varšavskej zmluvy. VÚA – SA Praha, f. MNO – KM – 1989, šk. 24, č.j. 038567/59 – OS, informačná správa pre ministra národnej obrany z 20. 2. 1989; MASTNY, V. – BYRNE, M. (Ed.). *A Cardboard Castle. An Inside History of the Warsaw Pact (1955 – 1991)*. New York - Budapest 2005, dokument č. 133, Romanian Proposal for Reform of the Warsaw Pact, July 4-8, 1988, s. 600- 604. ISBN 963-7326-07-3.

¹² MASTNY, BYRNE, ref. 11, dokument č. 137 – Summary of Discussion at the Committee of Ministers of Defense Meeting in Prague, October 17-18, 1988, s. 618-620.

usilovalo vziať do oficiálnych mocenských štruktúr východného bloku aj zástupcov ďalších komunistických štátov, predovšetkým Juhoslávie a Albánska, čím chcelo aspoň čiastočne vyvážiť vplyv Moskvy. Naopak, v rámci Varšavskej zmluvy sa mal vytvoriť Vojenský výbor obrany, ako striktno vojenský orgán, zložený len z ministrov obrany členských štátov. Predseda výboru sa mal vo funkcii striedať každý rok, a to na základe rotácie. Rumunský návrh však neriešil, či by tento výbor mal nahradiť dovtedajší výbor ministrov obrany, alebo by mali fungovať paralelne. Dôležité však bolo najmä to, že Rumuni takto chceli narušiť sovietsky monopol na najdôležitejšie funkcie vo velení Varšavskej zmluvy a preniesť určité kompetencie na zástupcov ostatných členských štátov.

Pri personálnom obsadzovaní hlavného velenia Spojených ozbrojených síl preto navrhovali uplatňovanie princípu rotácie. Výkon jednotlivých funkcií sa mal obmedziť na obdobie maximálne dvoch rokov. Rumuni žiadali upustiť od direktívneho stanovovania jednotnej línie v najdôležitejších otázkach. Takéto praktiky, ako bola výstavba ozbrojených síl členských štátov, spôsob ich prípravy, ich použitie v čase vojny, označila za narušenie suverenity každého členského štátu. Rozhodujúce kompetencie v otázke prevodu ozbrojených síl z mierového na vojnový stav sa preto mali presunúť do rúk vedenia jednotlivých členských štátov. Zmeny navrhovali aj v otázke riadenia spojených ozbrojených síl v čase vojny. Na princípe rotácie mal byť vyberaný aj ich hlavný veliteľ počas riadenia bojových operácií. Závažné rozhodnutia pritom mohol robiť len so súhlasom všetkých členských štátov, ktorých armády v danom smere pôsobili. Treba zdôrazniť, že tento návrh nemohol byť pre ZSSR prijateľný, jeho realizácia by velenie Varšavskej zmluvy prakticky znefunkčnila. Prejavom suverenity každého z členských štátov malo byť jeho právo rozhodovať o udeľovaní súhlasu s činnosťou vojsk Varšavskej zmluvy na jeho teritóriu tak v období mieru, ako aj vojny.

Rumunský návrh sa podľa očakávania nestretol s pochopením zo strany ostatných členských štátov včítane ČSSR. Tie, naopak, podporili stanovisko ZSSR, podľa ktorého bolo treba zachovať nedotknuteľnosť štatútu Varšavskej zmluvy z roku 1955 vo všetkých základných princípoch. Na druhej strane sovietske stanovisko neodmietlo niektoré čiastkové (pravdepodobne však len kozmetické) úpravy, ktoré by viedli k „*celkovej demokratizácii činnosti Varšavskej zmluvy*“.¹³

Druhé zasadnutie expertov ministerstiev obrany a zahraničných vecí členských štátov prebehlo v Bukurešti v dňoch 14. – 15. februára 1989. Delegáciu ČSLA tu viedol zástupca náčelníka štábu Spojených ozbrojených síl genplk. Miloslav Blahník. Počas rokovania všetky delegácie, s výnimkou Rumunska, potvrdili nutnosť zachovania zmluvy o priateľstve, spolupráci a vzájomnej pomoci tak ako bola uzavretá v roku 1955 a predĺžená v roku 1985. Na druhej strane potvrdili dôležitosť zdokonaľovania mechanizmu politickej a vojenskej spolupráce v rámci tohto zoskupenia. V tejto súvislosti podporili sovietsky návrh na vytvorenie stáleho politického pracovného orgánu Varšavskej zmluvy, zvýšenie úlohy generálneho tajomníka PPV a vytvorenie mnohostrannej informačnej skupiny. Išlo pritom o témy, ktoré boli predmetom diskusie najvyšších predstaviteľov Varšavskej zmluvy už dlhší čas.

Väčšina delegácií tu prezentovala svoje pôvodné stanovisko, včítane rumunskej, ktorá bola opäť veľmi aktívna. Rokovanie následne prebiehalo paralelne v dvoch sekciách – vojenskej a civilnej. Aj tu prítomní delegáti zopakovali, že vzhľadom na zmeny v zahranično-politickej situácii a vzťahoch medzi spojeneckými krajinami je nevyhnutné ďalšie zdokonaľovanie mechanizmu politickej i vojenskej spolupráce a rozvoja demokratizácie činnosti tejto zmluvy. Týmto zaužívaným frázam však chýbalo konkrétne obsahové

¹³ VÚA – SA Praha, f. MNO – KM – 1989, šk. 24, č.j. 038567/53-OS, informačná správa pre ministra národnej obrany z 9. 1. 1989.

zdôvodnenie toho, čo si delegáti pod demokratizáciou predstavujú. Toto formálne stanovisko podporovala aj delegácia ČSSR. Genplk. Blahník pritom vo svojom vystúpení ocenil prínos štábu Spojených ozbrojených síl, upozornil však aj na nutnosť riešiť i otázku podielového vkladu ČSSR do jeho rozpočtu v čase mieru, ako aj rozpracovania právomocí predstaviteľov hlavného velenia pri ministroch obrany v čase vojny. Blahníkov názor podporila aj bulharská delegácia. Podielové vklady sa pritom nemali určovať podľa vyčleňovaných vojsk toho ktorého štátu do zostavy Spojených ozbrojených síl, ale podľa počtu jeho obyvateľstva. Podľa spomienok vtedajšieho náčelníka Generálneho štábu ČSLA genplk. M. Vacka hlavnú ťarchu v tejto oblasti niesol ZSSR, ale „zastaralé, poněkud poplatné době vzniku Varšavské smlouvy se nám zdály naše podíly. V porovnání se závazky NDR byly totiž téměř o třetinu vyšší. Se souhlasem presidenta G. Husáka i generálního tajemníka ÚV KSČ M. Jakeše jsme po naši vojenské linii dost důrazně prosazovali zjednáni nápravy i v této oblasti.“¹⁴

Samotné zasadnutie v Bukurešti neprinieslo zblíženie v postojoch predstaviteľov jednotlivých štátov, najmä pre pretrvávajúci postoj Rumunska, ktoré ako predsedajúca krajina dokonca odmietlo spracovať dokument zo zasadnutia inou formou ako je obyčajný zápis názorov jednotlivých delegácií.¹⁵

V poradí 3. zasadnutie skupiny expertov ministerstiev zahraničných vecí a obrany sa uskutočnilo v apríli 1989 v Prahe za predsedníctva ČSSR. Vojenskú časť delegácie pritom opätovne viedol genplk. Blahník. Čs. delegácia pritom mala na tomto rokovaní predložiť návrh výsledného dokumentu skupiny expertov, ktorý mal byť prerokovaný a po úpravách schválený ako oficiálny dokument. Rumunská delegácia však tento postup odmietla a navrhla pokračovať v konfrontácii názorov. Čs. strana bola nakoniec zmocnená vypracovať len dokument predsedu, ktorý by bol zhrnutím dovtedajších rokovaní, s čím rumunská strana súhlasila. Nový návrh výsledného dokumentu expertov mala vypracovať bulharská strana, ktorá mala hostiť ďalšie zasadnutie. Pokrok v rokovaní sa teda ani na pražskej schôdzi nedosiahol.¹⁶

Štvrté kolo rokovaní sa uskutočnilo v dňoch 13. – 14. júna 1989 v Sofii. Delegácia ZSSR tu prezentovala svoje maximálne ústupky. Súhlasila pritom s premenovaním Výboru ministrov obrany na Vojenský výbor obrany. Išlo však len o formálne gesto, keďže jeho zloženie a funkcie mali byť zachované. Na druhej strane Sovietsi boli ochotní urobiť veľký ústupok, keď súhlasili s menovaním predstaviteľov spojeneckých armád do funkcie hlavného veliteľa Spojených ozbrojených síl (ako aj jeho zástupcov pre vojenské letectvo a námorníctvo) na princípe rotácie. Táto skutočnosť jasne ilustruje zmenu postoja ZSSR k svojim dovtedajším satelitom. Nebol to však ani tak prejav ústretovosti, snahy o prestavbu štruktúr Varšavskej zmluvy na demokratickejších princípoch. Bol to skôr dôkaz slabnúcej moci ZSSR a jej neschopnosti diktovať silou svoju vôľu vnútri východného bloku. Sovietsky ústupok okrem Rumunska plne podporili už aj delegácie Maďarskej ľudovej republiky a Poľskej ľudovej republiky, v ktorých sa v tom čase už rozpadali komunistické režimy. Negatívny postoj zaujali delegácie Bulharskej ľudovej republiky a NDR, ale aj ČSSR.¹⁷ Treba skonštatovať, že postoj ČSSR nebol prekvapivý a odrážal, okrem iného, politické postoje konzervatívneho vedenia v KSČ, ktoré len ťažko prijímalo zmeny v usporiadaní sovietskeho bloku, ale aj

¹⁴ VACEK, Na rovinu..., ref. 9, s. 153-154.

¹⁵ VÚA – SA Praha, f. MNO – KM – 1989, šk. 24, č.j. 038567/59 – OS, informačná správa pre ministra NO z 20. 2. 1989.

¹⁶ VÚA – SA Praha, f. MNO – KM – 1989, šk. 24, č.j. 038567/98 – OS, informačná správa pre ministra národnej obrany zo 6. 4. 1989.

¹⁷ VACEK, Na rovinu..., ref. 9, s. 153-154.

požiadavky na vnútropolitické zmeny vychádzajúce z princípov perestrojky a glasnosti. Dôležité však boli aj striktné vojenské kritériá. Vtedajší náčelník Generálneho štábu ČSLA genplk. M. Vacek vo svojich publikovaných spomienkach uviedol, že v tejto otázke bol značne skeptický a neveril, že rumunské a maďarské návrhy môžu prejsť. Uviedol pritom aj odborné dôvody, ktoré determinovali postoj čs. strany: „*Můj pesimismus vycházel z toho, že podíl jednotlivých členských států koalice na celkovém bojovém potenciálu paktu nebyl sice zanedbatelný, ale v porovnání s ozbrojenými silami SSSR se každému z nás přece jenom tolik sebevědomí nedostávalo....Při řešení těchto nejednoduchých vztahů jsem se čistě teoreticky vžíval do situace, že by se ministr národní obrany nebo jiný generál ČSLA stal na dobu jednoho až dvou let hlavním velitelem Spojených ozbrojených síl. To by třeba znamenalo mít pod svým velením i část strategických prostředků jaderného napadení SSSR. A že by Sověti byli ochotni svěřit vše do rukou někoho jiného, a to jsem pochyboval. Východisko jsem spatřoval v tom, že funkce hlavního velitele by se stala z větší míry „reprezentační“, a potom by rotace byla možná.*“¹⁸

Sovietska delegácia tiež predložila návrh na vytvorenie nových funkcií jedného až dvoch zástupcov hlavného veliteľa Spojených ozbrojených síl zo spojeneckých armád na základe dvojročnej rotácie (funkcia prvého zástupcu hlavného veliteľa Spojených ozbrojených síl z radov predstaviteľov armád spojeneckých štátov sa už v prípade schválenia rotácie v hlavnom velení nemala vytvárať).

Určité výhrady na tomto zasadnutí už odzneli aj z úst maďarskej delegácie. V otázke postavenia PPV maďarská strana nesúhlasila s rozšírením tématiky posudzovanej na jeho zasadnutiach o otázky politickej a ekonomickej spolupráce a vnútorného vývoja v členských štátoch. Tým sa malo pravdepodobne zabrániť možnosti zneužitia tohto orgánu pri presadzovaní politických zásahov do suverenity ktoréhokoľvek členského štátu. Maďarská delegácia pritom nesúhlasila ani s rumunským stanoviskom vyčleniť tento orgán zo štruktúr Varšavskej zmluvy. Naopak, v rozpore s ním sa mali na zasadnutiach prerokovávať len vojensko-politické záležitosti. V tomto kontexte vedúci maďarskej delegácie navrhoval prehodnotiť stálu prítomnosť predstaviteľov hlavného veliteľa Spojených ozbrojených síl v armádach spojeneckých štátov. Zároveň sa vyslovil za prerušenie činnosti Vojenskej rady Spojených ozbrojených síl v súčasnej podobe.

Do diskusie sa, samozrejme, podľa očakávania intenzívne zapojila rumunská delegácia, ktorá predniesla aj niektoré nové postoje k otázkam zdokonalenia mechanizmu Varšavskej zmluvy. Vo svojom vystúpení pritom už netrvala na svojom pôvodnom návrhu založiť Politický poradný výbor európskych socialistických krajín odčlenený od samotnej Varšavskej zmluvy. K vypracovaniu dokumentu zásadnejšieho charakteru obsahujúceho jednotné kompromisné stanovisko k otázke zdokonalenia mechanizmu politickej a vojenskej spolupráce sa však členovia delegácií nedopracovali, a to najmä pre postoj rumunskej delegácie. Predpokladalo sa preto uskutočnenie ďalšieho kola rokovaní na začiatku júla v Bukurešti. Vedúcemu rumunskej delegácie bolo zároveň tlmočené, že nevyhnutnou podmienkou ďalšej práce je zmena pozícií jeho delegácie. Tá mala mať taký mandát, ktorý by umožnil účasť na redakčnej práci spoločných dokumentov pracovnej skupiny. Čo sa týka čs. delegácie, tá aj počas tohto rokovania z už vyššie uvedených dôvodov pracovala v tesnej súčinnosti s delegáciou ZSSR. Reformné návrhy z jej strany sa preto neočakávali.¹⁹ Možno konštatovať, že napriek intenzívnemu rokovaniu, konkrétne a reálne výsledky v otázke reorganizácie me-

¹⁸ Tamže, s. 154-155.

¹⁹ VÚA – SA Praha, f. MNO – KM – 1989, č.j. 038567/105 – OS, informačná správa pre ministra národnej obrany z 19. 6. 1989.

chanizmu fungovania Varšavskej zmluvy boli v nedohľadne. Toto konštatovanie odznelo aj počas rokovania výborov ministrov zahraničných vecí a ministrov národnej obrany členských štátov v predvečer zasadnutia PPV Varšavskej zmluvy v Bukurešti začiatkom júla 1989.

Rovnako neúspešné bolo aj ďalšie zasadnutie ministrov vo Varšave 27. októbra 1989. Tu sa pozornosť sústredila na vytvorenie stáleho sekretariátu Varšavskej zmluvy, o ktorého existencii sa bez úspechu rokovalo už dlhšiu dobu.²⁰ Z pohľadu sovietskeho vedenia malo ísť o stály politický orgán, vďaka ktorému by sa vytvoril mechanizmus pre kontakty a vzťahy s NATO. Na jeho čele mal stáť generálny tajomník Varšavskej zmluvy. Jeho postavenie pritom nemalo byť len formálne, ako tomu bolo pri dovtedy existujúcej funkcii generálneho tajomníka PPV Varšavskej zmluvy. Mal to byť akýsi pendant pre Generálneho tajomníka NATO. Cieľom varšavského zasadnutia bolo odsúhlasiť vytvorenie tohto orgánu, pričom konkrétne otázky vyplývajúce z jeho postavenia a štruktúry a právomoci mali špecifikovať pracovné skupiny expertov. Ani tento zámer sa však pre odpor rumunskej strany realizovať nepodarilo. Tá síce nebola a priori proti jeho existencii, odmietala však o tejto otázke rokovať izolovane, bez paralelného nastolenia konkrétnych propozícií celkovej koncepcie zdokonalenia mechanizmu fungovania organizácie Varšavskej zmluvy. Čs. minister zahraničných vecí Jaromír Johanes, podobne ako ostatní predstavitelia členských štátov, naopak, vytvorenie tohto stáleho orgánu plne podporoval. Ako jeho sídlo sa pritom navrhovala Varšava alebo Moskva.²¹

Možno konštatovať, že napriek predĺženiu mandátu pracovným skupinám expertov pre ďalšie rokovania ohľadne otázok reorganizácie Varšavskej zmluvy, ich úspešné zavŕšenie, vzhľadom na nadchádzajúce udalosti determinujúce rozpad celého východného bloku, už nebolo reálne.²² V dôsledku revolučných udalostí na konci roka 1989, ktoré zavŕšili pád komunistických režimov v stredovýchodnej Európe, bol ďalší osud Varšavskej zmluvy v podstate spečatený.

Paralelne s prebehajúcim procesom jadrového a konvenčného odzbrojovania silneli na medzinárodnej scéne tlaky proti používaniu chemických zbraní. Významným medzníkom bola parížska konferencia o zákaze používania chemických zbraní, na ktorej sa v januári 1989 zišlo 149 krajín. V jej závere sa všetci účastníci jednomyselne vyslovili proti výrobe a skladovaniu chemických zbraní a za ich zničenie. Závery parížskej konferencie sa mali

²⁰ Hlasy požadujúce zlepšenie politickej súčinnosti v rámci Varšavskej zmluvy silneli už dlhšiu dobu. Prítom M. Gorbačov už v roku 1987, počas PPV v Berlíne, ocenil snahu na vytvorenie „mnohostrannej skupiny pre aktuálnu vzájomnú informáciu“. Zároveň podporil myšlienku ďalšieho rozvoja „politickú infraštruktúru“ Varšavskej zmluvy, ktorej chýbal stály orgán zložený z politických predstaviteľov, ktorí by operatívne (vzhľadom na vývoj zahranično-politickej situácie) posudzovali a pripravovali odporúčania a podklady pre vedenie spojeneckých krajín. Na nasledujúcom zasadnutí výboru ministrov zahraničných vecí 29. – 30. marca 1988 v Sofii sa už otvorene rokovalo o potrebe vytvorenia Stáleho politického sekretariátu Varšavskej zmluvy. Čs. strana jeho vznik od začiatku podporovala. NA Praha, f. KSČ – Ústřední výbor 1945 – 1989, Praha – predsedníctvo 1986 – 1989, zväzok P 37/87, bod schôdze 1, Zpráva o průběhu a výsledcích zasedání Politického poradního výboru členských států Varšavské smlouvy v Berlíně, s. 7-8; NA Praha, f. KSČ – Ústřední výbor 1945 – 1989, Praha – predsedníctvo 1986 – 1989, zväzok P 65/88, bod schôdze 4 info, Zasadnutie výboru ministrov zahraničných vecí v Sofii 29. – 30. 3. 1988.

²¹ DUDEK, A. Zmierzch dyktatury. Polska lat 1986 – 1989 w świetle dokumentów. Tom II (czerwiec-grudzień 1989). Warszawa 2010, s. 357-365, dokument č. 153, Informacja na temat spotkania ministrów spraw zagranicznych państw stron Układu Warszawskiego w Warszawie, s. 357-365. ISBN 978-83-7629-196-3; MASTNY, BYRNE, ref. 11, dokument č. 147, Records of the Foreign Ministers's Meeting in Warsaw, October 26-27, 1989, s. 655-663; Pozri tiež MATĚJKA, Z. Jednání o rozpuštění Varšavské smlouvy. In *Historie a vojenství*, 2005, roč. LIV, č. 3, s. 5-6. ISSN 0018-2583.

²² NA Praha, f. KSČ – Ústřední výbor 1945 – 1989, Praha – predsedníctvo 1986 – 1989, zväzok P 124/89, správa o rokovaní výborov ministrov zahraničných vecí a ministrov národnej obrany v Bukurešti 7. 7. 1989.

ďalej konkretizovať. Na konferencii v Ženeve v apríli sa dohody z Paríža ďalej konkretizovali, prerokovali sa otázky realizácie kontrolných mechanizmov na zisťovanie prítomnosti chemických látok v tej-ktorej krajine a pod., včítane výkonných a riadiacich orgánov na prevádzanie tejto činnosti. Zároveň pokračovala príprava budúceho Dohovoru o všeobecnom a úplnom zákaze a likvidácii chemických zbraní.²³

V rámci ČSLA sa v tejto súvislosti uvažovalo o zriadení národného laboratória na testovanie chemických a biologických látok, čo predpokladalo finančné náklady vo výške asi 20 mil. devízových korún. Súčasne sa uvažovalo nad zmodernizovaním zariadenia na analýzu špecifických chemikálií u výrobcu Vojenského opravárenského závodu Zemianske Kostolany. V objekte tohto zariadenia sa do budúcnosti počítalo so zriadením stálej medzinárodnej inšpekcie. Do akej miery pokročili konkrétne prípravy na zriadenie laboratória, zatiaľ zostáva nejasné.²⁴

V priebehu leta 1989 vyvinul ZSSR iniciatívu smerom k USA, ktorým chcel navrhnúť, v rámci spoločne vypracovaných kontrolných opatrení, inšpekciu objektov na území každého štátu, na území ktorého sú rozmiestnené sovietske, resp. americké vojenské sklady. Na rok 1989 ZSSR predpokladal vzájomnú kontrolu jedného skladu ZSSR a USA. Zároveň plánoval pozvať predstaviteľa NSR na prehliadku sovietskeho vojenského skladu na území spojencov podľa vlastnej voľby a bez toho, aby bola automaticky recipročne vykonaná na druhej strane. Tento krok mal upevniť pozície zástancov urýchleného stiahnutia amerických chemických zbraní z územia NSR a faktického vytvorenia zóny bez chemických zbraní v strednej Európe. Na tomto poli sa angažovala aj samotná ČSSR. ZSSR chcel touto iniciatívou tiež vyvrátiť tvrdenia o prítomnosti sovietskych chemických zbraní na území iných štátov. Inšpekčná činnosť na území ZSSR a USA, ako aj v sovietskych a amerických objektoch a skladoch mimo ich územia, sa očakávala ešte pred uzatvorením a ratifikáciou pripravovaného Dohovoru o všeobecnom a úplnom zákaze a likvidácii chemických zbraní. Krajiny sovietskeho bloku, včítane ČSSR, boli o sovietskej iniciatíve informované listom sovietskeho ministerstva zahraničných vecí z 22. augusta 1989. Čs. MZV obratom 29. augusta požiadalo o stanovisko ministra národnej obrany. ZSSR pritom čs. orgány oboznámil s návrhom zvážiť možnosť a podmienky návštevy zahraničnými predstaviteľmi aj v niektorom zo skladov ČSLA. MNO sa však k sovietskej iniciatíve postavilo rezervovane, keď svojho rezortného partnera upozornilo, že táto forma inšpekcie nespadá do oblasti realizácie štokholmského dokumentu a ani do oblasti likvidácie sovietskych rakiet stredného a kratšieho dosahu, ktoré boli dislokované na čs. území. Z predloženého sovietskeho návrhu nebolo podľa náčelníka generálneho štábu genplk. M. Vacka jasné, aké povinnosti pre ČSSR by z návštevy inšpekcie vyplývali. V otázke súhlasu s návštevou v čs. skladoch náčelník generálneho štábu navrhoval vychádzať z prehlásenia ČSSR, že nevlastní a neskladuje žiadne chemické zbrane na svojom území.²⁵ Za tejto situácie minister národnej obrany navrhol ministrovi zahraničných vecí vo svojom

²³ PITSCHMANN, V. *Historie chemické války*. Praha 1999. ISBN 80-902669-0-8.

²⁴ VÚA – SA Praha, f. MNO – KM – 1989, šk. 24, č.j. 066/2-19, informačná správa pre ministra národnej obrany z 10. 4. 1989.

²⁵ VÚA – SA Praha, f. MNO – KM – 1989, šk. 25, č.j. 061872 - 84, informačná správa pre ministra národnej obrany zo 6. 9. 1989. Pred rokom 1989 sa na Západe pravidelne objavovali informácie o údajných významných zásobách chemickej munície a o čs. pripravách na vedenie útočnej chemickej alebo biologickej vojny. Podľa súčasného stavu poznania však tieto skutočnosti nie sú pravdepodobné. Rovnako nie je preukázaná existencia útočných chemických zbraní sovietskych vojsk na území ČSSR v rokoch 1968 – 1991 (s výnimkou munície určenej na výcvikové účely). Podľa údajov získaných po rozpade ZSSR sa však potvrdila prítomnosť jeho chemických zbraní na území NDR. A to aj napriek ubezpečeniam M. Gorbačova, že na území štátov Varšavskej zmluvy ZSSR chemické zbrane nikdy neskladoval. PITSCHMANN, ref. 23, s. 108.

liste zo 7. septembra 1989 nedávať hneď všeobecný súhlas na zahraničné inšpekcie, ale až na základe konkrétnej požiadavky a po prijatí politického rozhodnutia (po vyjasnení, ktoré sklady majú byť preverované, v akom rozsahu a aké povinnosti z toho budú pre ČSSR a ČSLA vyplývať). Minister obrany teda sovietsky návrh neodmietol, požadoval však jeho bližšie upresnenie.²⁶ Ako sa predmetná otázka vyriešila do novembra 1989 a či vôbec, je otáznе.

Na začiatku roka 1989 vrcholili prípravy na odzbrojovacie rokovania vo Viedni o konvenčných zbraniach, od ktorých si veľa sľubovali tak zástupcovia NATO, ako aj Varšavskej zmluvy. Súhlas obidvoch strán na rokovanie sa však nerodil ľahko a bol výsledkom dohôd uzavretých na viedenskej následnej schôdzke Konferencie pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (KBSE) v januári 1989.²⁷ Štáty NATO ho dlho podmieňovali požiadavkami na prehlbenie spolupráce v humanitárnych otázkach a problematike ľudských práv. Na druhej strane Brusel síce deklaroval snahu znížiť konvenčné zbrane, z jeho tábora však zaznievali požiadavky (deklarované aj na summite v Bruseli začiatkom marca 1988) mnohonásobne výraznejšieho znižovania na strane Varšavskej zmluvy, tak, aby sa odstránila jej výrazná prevaha v pozemných druhoch zbraní. Čs. strana oficiálne uvítala záverečný dokument viedenskej následnej schôdzky, a to najmä v súvislosti so samotným rokovaním o konvenčnom odzbrojení. Čs. vládne a stranické orgány pritom deklarovali tesnú spojeneckú koordináciu pri presadzovaní otázok odzbrojenia v súlade s prehlásením varšavského zasadania Politického poradného výboru Varšavskej zmluvy. V uznesení vlády z 20. apríla 1989 sa pritom konštatuje, že čs. strana sa bude usilovať o dosiahnutie dohody o radikálnom znížení ozbrojených síl a konvenčnej výzbroje oboch zoskupení, „o zmenu jejích struktury a dislokace s cílem dát těmto ozbrojeným silám výlučně obranný charakter“. V tomto rámci malo ČSSR naďalej presadzovať konkrétne návrhy spojené s realizáciou iniciatívy na vytvorenie pásma dôvery, spolupráce a dobrých susedských vzťahov, ktorú vyhlásil generálny tajomník Miloš Jakeš vo februári 1988.²⁸

Predstavitelia sovietskeho bloku sa ešte pred odchodom do Viedne stretli v Bukurešti, kde sa dňa 28. februára 1989 konalo zasadanie zvláštnej komisie pre odzbrojenie. Jednotlivé delegácie tu viedli tajomníci ministerstiev zahraničných vecí členských štátov Varšavskej zmluvy. V čs. delegácii pod vedením námestníka ministra zahraničných vecí P. Sádovského boli tiež predstavitelia federálneho MNO. Delegácia ZSSR tu na posúdenie odovzdala dva dokumenty, ktoré plánovala predostrieť hneď na začiatku viedenského rokovania. Konkrétne išlo o dokument „koncepčná schéma dohody o znížení konvenčných ozbrojených síl v Európe“, ktorý vychádzal z téz uvedených v prehlásení PPV vo Varšave v júli 1988. Podľa tohto dokumentu v prvej etape v rokoch 1991 – 1994 mala byť zlikvidovaná asymetria a nerovnosti medzi ozbrojenými silami NATO a VZ v oblasti početných stavov vojsk a hlavných druhov konvenčnej výzbroje. Ďalej sa pozornosť mala zamerať na likvidáciu potenciálu obidvoch strán pre uskutočnenie nečakaného napadnutia a vedenia rozsiahlych ofenzívnych operácií. Podľa sovietskeho návrhu sa mali obmedziť (presne určeným počtom) najmä najviac destabilizujúce druhy výzbroje. Ozbrojené sily a konvenčná výzbroj sa mali znížiť na úro-

²⁶ VÚA – SA Praha, f. MNO – KM – 1989, šk. 25, č.j. 061872 - 84, list Václavíka Johanesevi zo 7. 9. 1989.

²⁷ NA Praha, f. KSČ – Ústřední výbor 1945 – 1989. Praha – předsednictvo 1986 – 1989, svázek P 103/89, bod schůzky 5, Zpráva o výsledcích vídeňské následné schůzky účastnických států Konference BSE v Evropě. Obrana lidu, 17. 1. 1989, s. 1, K výsledkům vídeňské schůzky.

²⁸ NA Praha, f. KSČ – Ústřední výbor 1945 – 1989. Praha – předsednictvo 1986 – 1989, svázek P 115/89, bod schůzky 1, důvodová správa k uznesení 115. schůzky Předsednictva ÚV KSČ z 5. 5. 1989; Obrana lidu, 15. 4. 1988, s. 1, 5, Vídeňské perspektivy a problémy.

veň, ktorá by bola nižšia o 10 – 15 % v porovnaní s vtedajšími najnižšími početnými stavmi obidvoch aliancií. Čs. delegácia v tejto súvislosti presadzovala stanovisko velenia ČSLA, aby sa zo strany Varšavskej zmluvy zatiaľ neuvádzali konkrétne úrovne. K ich špecifikácii sa malo pristúpiť až v priebehu rokovania, až na to budú vytvorené konkrétne podmienky. Možno konštatovať, že sovietske postoje podľa očakávania vychádzali z aplikácie doktríny dostatočnej obrany. V sovietskom návrhu sa ďalej počítalo tiež s vytváraním zón so zníženou úrovňou výzbroje na línii dotyku obidvoch aliancií, a to v duchu už spomínanej iniciatívy čs. generálneho tajomníka M. Jakeša z februára 1988.²⁹ Hĺbka takto „zriedeného“ pásma nebola špecifikovaná v kilometroch, čo zodpovedalo čs. záujmom.³⁰

Druhý dokument „O novej generácii opatrení k posilneniu dôvery a bezpečnosti v Európe“ doplňoval a konkretizoval spoločnú koncepciu členských štátov v tejto oblasti. Zásadným spôsobom sa mala prehĺbiť verejná informovanosť vo vojenskej oblasti. Aj v tomto dokumente sa pozornosť venovala problematike vytvárania pásma so zníženou úrovňou výzbroje, medzi ktoré spadala aj čs. iniciatíva. Dôraz sa kládol na priestor strednej Európy, do ktorého by mali byť zahrnuté nasledujúce štáty: NSR, Belgicko, Holandsko, Dánsko, NDR, ČSSR, Poľsko a Maďarsko. V tomto pásme sa okrem znižovacích opatrení predpokladala i zmena štruktúr vojsk, prijatie samostatných nižších parametrov oznamovania a pozorovania vojenských činností i výraznejších obmedzujúcich opatrení. Prirodzene, dokument kladie dôraz na zvýšenie úlohy vzájomnej výmeny informácií o počtoch, dislokácii, štruktúre ozbrojených síl, včítane kontrolných opatrení.

Samozrejme, čs. strana si veľmi dobre uvedomovala, že opatrenia prijaté vo Viedni sa môžu zásadným spôsobom podpísať pod zmeny v štruktúre, dislokácii, početných stavoch vojsk atď. Ako zdôraznil samotný minister národnej obrany arm.gen. Václavík v liste pre generálneho tajomníka ÚV KSČ M. Jakeša, „*nejvýraznejší dopad by mělo, kdyby Západ přijal návrh na zřizování pásem /zón/ na línii dotyku*“.³¹

Samotné rokovanie, ktoré sa malo zaoberať konvenčným odzbrojovaním v Európe (rokovalo 23 štátov) a upevnením dôvery a bezpečnosti v Európe (35 štátov), sa začalo vo Viedni 9. marca 1989. V čs. delegácii sa 1. kola zúčastnili aj predstavitelia armády, konkrétne plk. Jiří Diviš a plk. V. Mohyla. Obidve strany sa pritom „*v konstruktívnej nekonfrontačnej atmosfére*“ zhodli na základnom predpoklade nasledujúcich rokovaní – prispieť k zníženiu vojenskej konfrontácie na kontinente a k zvýšeniu účinnosti celoeurópskeho procesu. Aj čs. strana pritom ocenila „*nové kvality ve vztazích mezi státy VS a NATO, jež se vyznačují důrazem, jaký státy obou těchto aliancí kladou na produktivní, otevřený, ale nekonfrontační dialog*“. Prioritou malo byť zníženie a obmedzenie tých zbraní, ktoré predstavovali potenciál

²⁹ Pôvodný čs. návrh zahrňoval tri subregióny, v ktorých by na modifikovanom základe boli na jeho realizáciu prizvané i neutrálne krajiny. V rámci severného subregiónu sa počítalo s účasťou ZSSR, Nórska, Fínska a Švédska, v strednom subregióne s účasťou ČSSR, NDR, NSR a Rakúska a v južnom s účasťou BLR, Grécka a Turecka. Pri podpore čs. iniciatívy sa zvažovala aj účasť Poľska a Dánska, ktorých hraničná línia prebiehala po mori. NA Praha, f. KSČ – Ústredný výbor 1945 – 1989, Praha – predsedníctvo 1986 – 1989, zväzok P 75/88, bod schôdže 3, Zpráva k ďalšiemu postupu při rozpracování čs. iniciatívy k vytvoření pásma důvěry, spolupráce a dobrých sousedských vztahů na línii dotyku členských států Varšavské smlouvy a NATO z 20. 6. 1988, s. 4.

³⁰ Čs. strana od začiatku prezentácie svojej iniciatívy musela čeliť otázkam o šírke „zriedeného“ pásma. Táto otázka preto bola už v prvej polovici roka 1988 prekonzultovaná so ZSSR. Ten odporúčal ponechať problém šírky pásma zatiaľ bokom a pri rokovaníach sa zamerať na obsah pásma. Vytvorenie pásma sa chápalo v kontexte celoeurópskeho riešenia od Atlantiku po Ural. V jeho rámci by podľa čs. strany pozdĺž línie dotyku oboch zoskupení mohli byť uplatnené opatrenia vyznačujúce sa zvláštnou intenzitou. „Zriedovanie“ malo mať od samého začiatku podobu likvidácie dohodnutých zbraní a systémov, čo by aj účinnejšie prispelo k vyššej bezpečnosti. Tamže, s. 4.

³¹ VÚA – SA Praha, f. MNO – KM – 1989, č.j. 060601, list ministra národnej obrany pre generálneho tajomníka ÚV KSČ zo 6. 3. 1989.

na prevedenie prekvapivého útoku a uskutočnenie rozsiahlych útočných operácií, likvidáciu asymetrií v množstve a kvalite zbraní, zníženie konvenčnej výzbroje do rovnakej úrovne, zabezpečenie prísnych medzinárodných kontrolných mechanizmov. Celé prvé kolo rokovaní malo charakter diskusie, pričom konkrétne dohody sa zatiaľ neformulovali. Medzi hlavné problémy patrila otázka zníženia jednotlivých druhov výzbroje, pričom tu sa objavili aj značne rozdielne stanoviská. Napr. zhoda nenastala v otázke nevyhnutnosti zníženia a obmedzenia početných stavov a sily úderných lietadiel frontového (taktického) letectva a bojových vrtuľníkov, ktorú presadzovali štáty Varšavskej zmluvy. NATO, naopak, pozornosť upriamovalo na tie zbrane, kde mala výraznú prevahu Varšavská zmluva (tanky, obrnené vozidlá, delostrelectvo).³² NATO pritom už v tejto fáze navrhlo konkrétne horné limity pre jednotlivé druhy zbraní, Varšavská zmluva sa však zatiaľ obmedzila len na percentuálne vyjadrenie týchto ukazovateľov, a to pokiaľ nebudú vypracované a dohodnuté pravidlá pre ich výpočet a konkrétne definície jednotlivých druhov zbraní. Z pohľadu ČSSR bola podľa očakávania zvlášť dôležitá diskusia o vytvorení zvláštnych pásiem dôvery na línii dotyku oboch zoskupení (tzv. zriedené zóny), odkiaľ by sa stiahli najnebezpečnejšie druhy konvenčných zbraní. Odpalovacie zariadenia taktických jadrových zbraní by sa predisklokovali do takej vzdialenosti, aby nebolo možné zasiahnuť územie protivníka.³³ Čs. iniciatívu v tejto oblasti vyzdvihol vo svojom prejave vedúci delegácie Ladislav Balcar.³⁴ Zhoda však nenastala ani v tejto oblasti. Západ naďalej zotrval na negatívnom postoji k vytváraniu pásiem a koridoru vo vnútri štátneho celku. Odmietal pritom predstavu delenia bezpečnosti ktorého-koľvek štátu. Ako vojenský argument aliancii poslúžilo tvrdenie, že premiestnenie niektorých útvarov, najmä tankových, 100 až 150 km od hraníc vytvára len ilúziu bezpečnosti, mobilné jednotky by totiž toto pásmo prekonali vo veľmi krátkej dobe. Neúmerne vysoké by podľa Západu boli tiež ekonomické náklady. Premiestnenie jednotiek by si vyžiadalo vybudovanie nových ubytovacích priestorov a výcvikových komplexov atď. Problematickým sa javilo tiež vytvorenie tylu v závislosti od geografickej hĺbky územia toho-ktorého štátu.³⁵

NATO v tejto súvislosti obhajovalo svoju koncepciu tzv. geografických subregiónov, ktoré mali zahŕňať celé štáty, nielen vymedzené pásma. V návrhu NATO bolo ČSSR zaradené do geografického subregiónu strednej Európy, ktorý by mala tvoriť spolu s územím NSR, Belgicka, Holandska, Luxemburska, NDR a Poľska. Zníženie konvenčných zbraní v tomto priestore (tzv. stropy) sa malo týkať aj vojsk USA, VB, Francúzska, Holandska, Belgicka a Kanady na území NSR a vojsk ZSSR na území uvedených štátov Varšavskej zmluvy. Číselné návrhy NATO na zníženie konvenčných zbraní v tomto geopolitickom priestore sa však nestretli s pochopením na strane Varšavskej zmluvy a boli tiež v rozpore so záujmami ČSSR. Podľa čs. vojenských expertov by totiž tento priestor naďalej zostal najviac nasýtenou oblasťou zbraňami a vojakmi.³⁶ Samozrejme, tieto návrhy boli vypracované s ohľadom na udržanie „dostatočnej“ miery americkej vojenskej prítomnosti v tomto regióne. S predloženým návrhom nesúhlasil najmä ZSSR, keďže by to „oslabilo jeho vojenskou pozíciu ako teritoriálnu evropskú veľmoc“. Z priebehu rokovania čs. delegácia vyvodila záver, že „štáty NATO budú odmietať vytváranie zvláštnych pásiem dôvery na línii dotyku oboch vojsko-poli-

³² Obrana lidu, 13. 4. 1989, s. 6, S plukovníkem Jiřím Divišem o vídeňských mírových jednáních.

³³ NA Praha, f. KSČ – Ústřední výbor 1945 – 1989. Praha – předsednictvo 1986 – 1989, zväzok P 109/89, bod, info 2, Informace o zahájení jednání 23 států VS a NATO o konvenčních ozbrojených silách v Evropě a 35 států KBSE o opatřeních k posílení důvěry a bezpečnosti v Evropě.

³⁴ Obrana lidu, 11. 3. 1989, s. 1, Přihlížet k zájmům Evropy.

³⁵ Obrana lidu, 13. 4. 1989, s. 6, S plukovníkem Jiřím Divišem o vídeňských mírových jednáních.

³⁶ Cudzie ozbrojené sily na vymedzenom teritóriu mali byť obmedzené špecifickým podstropom 3 200 tankov, 1 700 diel a 6-tisíc obrnených transportérov u aktívnych jednotiek.

tických seskupení v Evropě“. Čs. delegácia preto navrhovala zvážiť možnosť prehodnotenia vojenskej stránky vlastnej iniciatívy tak, aby uvažované pásma pojali celé územie štátov zahrnutých do koncepcie geografického rozčlenenia Európy na špecifické územné celky s presne určenými hornými limitmi jednotlivých druhov zbraní.³⁷ Samotné rokovanie čs. strana využila aj na rozvoj bilaterálnych vzťahov, s viacerými západnými krajinami, od ktorých si však jej zástupcovia (spoločne s predstaviteľmi Rumunska a NDR) vypočuli aj nepríjemnú kritiku ohľadne úrovne dodržiavania ľudských a občianskych práv v krajine. Tieto skutočnosti totiž boli v rozpore s princípmi humanitárnej dimenzie procesu KBSE. Rakúska delegácia napríklad pri tejto príležitosti otvorene kritizovala politické prenasledovanie a väznenie Václava Havla a prihovárala sa za jeho prepustenie. Čs. strana podľa očakávania tieto reakcie označila za neopodstatnené, rakúskym kolegom pritom pohrozila, že ich postup „*má negatívni dopad na čs.-rakouské styky včetně ekonomické oblasti*“.³⁸

Druhé viedenské fórum, ktoré pojednávalo o opatreniach na posilnenie dôvery a bezpečnosti v Európe úzko nadväzovalo na rokovanie štokholmskej konferencie z rokov 1984 – 1986. Krajiny NATO v tejto súvislosti kládli dôraz na prehlbenie systému vzájomnej výmeny informácií vo vojenskej oblasti, čo vyžadovalo vytvorenie ešte náročnejšieho systému obojstrannej kontroly. Napr. okrem iného, na cvičenia mali mať prístup aj hromadné oznamovacie prostriedky. Predstavitelia Varšavskej zmluvy zase navrhovali zahrnúť do tohto systému aj vojenské letectvo a námorníctvo, čo krajiny NATO zatiaľ považovali za nereálne.

Aj pred druhým kolom rokovaní bol postoj štátov Varšavskej zmluvy skoorinovaný. Stretnutie prebehlo v Moskve dňa 28. apríla na úrovni náčelníkov generálnych štábov spojeneckých armád a námestníkov ministrov zahraničných vecí.³⁹ Z pohľadu čs. strany bolo dôležité najmä rokovanie o variantoch rozdelenia európskej zóny, kde sa už akceptovala existencia samostatných subregiónov, ktoré zahrňovali celé štátne celky. Územie od Atlantiku po Ural malo byť rozdelené na oblasti so stanovenými podúrovňami (stropmi) jednotlivých druhov zbraní v podobe, v akej sa regionálne delenie dohodne. S návrhom NATO na vytvorenie štyroch regiónov v rámci tejto „zóny znižovania“ a vymedzením úrovne ich výzbroje však predstavitelia Varšavskej zmluvy nesúhlasili. Jeho prijatím by sa ocitli v situácii jednostranného znižovania a narušenia existujúceho zoskupenia ozbrojených síl Varšavskej zmluvy v Európe. Na rokovaní vo Viedni mali byť preto zo strany predstaviteľov Varšavskej zmluvy predložené dva vlastné varianty, v obidvoch by ČSSR malo byť súčasťou strednej časti Európy.⁴⁰ Najväčšia pozornosť sa, samozrejme, venovala stanoveniu horných hraníc jednotlivých konvenčných druhov zbraní. Predstavitelia VZ tu akceptovali návrh ZSSR na presadzovanie symetrického modelu, pri celkovom znížení stavov vojsk (v konečnej

³⁷ VÚA – SA Praha, f. MNO – KM – 1989, šk. 24, č.j. 060851, informačná správa pre ministra národnej obrany z 31. 3. 1989 – zpráva o zahájení ozbrojovacích jednání ve Vídni.

³⁸ Okrem predstaviteľov Rakúska kritizovali dodržiavanie ľudských a občianskych práv v ČSSR aj predstavitelia Švajčiarska a Švédska. NA Praha, f. KSČ – Ústřední výbor 1945 – 1989. Praha – předsednictvo 1986 – 1989, zväzok P 109/89, bod, info 2, Informace o zahájení jednání 23 států VS a NATO o konvenčních ozbrojených silách v Evropě a 35 států KBSE o opatřeních k posílení důvěry a bezpečnosti v Evropě.

³⁹ Za čs. stranu sa rokovaniu zúčastnil v zastúpení náčelník operačnej správy – zástupca náčelníka generálneho štábu genpor. Josef Vincent a námestník ministra zahraničných vecí P. Sádovský.

⁴⁰ VARIANT 1 – celá zóna od Atlantiku po Ural, v čítane ostrovných území účastníckych štátov, mohla byť rozdelená na pásma na línii dotyku aliancií z jednej i druhej strany a na tylové regióny. Do pásma na línii dotyku mali na strane VZ patriť: Leningradský vojenský okruh, Pribaltský vojenský okruh, PER, NDR, ČSSR, MLR, RSR, BER, Odeský vojenský okruh, Severokaukazský vojenský okruh, Zakarpatský vojenský okruh. Na strane NATO sem mali patriť – Nórsko, Dánsko, Belgicko, Holandsko, Luxembursko, NSR, Taliansko, Grécko a Turecko. V tomto pásme na línii dotyku aliancií mohol byť vyčlenený priestor /región/ strednej Európy, ktorý by zahrňoval na strane VZ – NDR, PER, ČSSR, na strane NATO – NSR, Belgicko, Holandsko a Luxembursko. Do tylového regiónu mali patriť všetky zostávajúce územia obidvoch strán a zostávajúce počty vojsk a výzbroje rozmiestnenej v zóne znižovania.

druhej úrovni znižovania) každého z blokov na 1,5 mil. vojakov, ako aj bojovej techniky podľa piatich kategórií na 1 650 bojových útočných lietadiel, 1 870 bojových vrtuľníkov, 21 500 tankov, 31 600 bojových obrnených vozidiel, 26 000 diel.⁴¹ Základom pre ich určenie pritom malo byť zachovanie percentuálneho podielu každého účastníka vtedajšieho stavu vojsk a výzbroje Varšavskej zmluvy. Podiel ČSLA mal byť nasledujúci:

- početné stavy ozbrojených síl	6, 5 % (87 000 kusov)
- úderné letectvo	5, 7 % (86 ks)
- bojové vrtuľníky	3, 6 % (60 ks)
- tanky	7, 6 % (1520 ks)
- obrnené transportéry a bojové vozidlá pechoty	6, 8 % (1 904 ks)
- delostrelectvo (od kalibra 100 mm)	4, 9 % (1 176 ks)

Predstavitelia ZSSR na porade vyjadrili súhlas s návrhom NATO, aby žiaden štát v Európe nemal absolútnu prevahu v počtoch ozbrojených síl. Akceptovali tiež princíp obmedziť celkový počet ozbrojených síl a výzbroje cudzích vojsk jednej aliancie za hranicami svojich štátov. Sovietske návrhy sa stretli so súhlasným stanoviskom väčšiny delegátov, s výnimkou maďarských predstaviteľov, ktorí mali výhrady k regionálnemu členeniu Európy, ale aj početným stavom vlastných ozbrojených síl.⁴²

Druhé kolo rokovaní vo Viedni sa konalo od 4. mája do 14. júla 1989. Predstaviteľmi armády v čs. delegácii boli plk. Jiří Diviš a plk. Miloš Čech. Výsledkom bolo vytvorenie pomerne presnej predstavy o štruktúre budúcej dohody. Obidve strany sa postupne zhodli v tom, že znižovaniu bude podliehať vojenský potenciál definovaný v šiestich kategóriách: pozemné ozbrojené sily, lietadlá, vrtuľníky, tanky, delá, obrnené transportéry. Zhoda panovala tiež v potrebe početného obmedzenia úrovne vojsk mimo národné územie, ako aj v nutnosti rozdeliť územie Európy na oblasti, pre ktoré sa stanovíva podúrovne v podobe, v akej bude regionálne delenie dohodnuté. Na druhej strane voči návrhu zonálneho delenia územia od Atlantiku po Ural, predneseného v mene Varšavskej zmluvy čs. stranou, malo NATO výhrady. Delenie považovalo za priveľmi rigorózne, zóny nerovnocenné s rozdielnou úrovňou bezpečnosti. Pritom ich uzavretosť neumožňovala „prelievanie“ vojenských síl. Čs. strana v tejto reakcii videla obavu NATO, aby predložený návrh neznemožnil realizáciu

VARIANT 2 – celá zóna od Atlantiku po Ural mohla byť rozdelená na štyri regióny:

1. Stredná Európa – zahrňovala by zo strany VZ: NDR, PNR, ČSSR, Príbaltský vojenský okruh, Bieloruský vojenský okruh, Príkarpatský vojenský okruh, Kyjevský vojenský okruh, zo strany NATO: Dánsko, Belgicko, Holandsko, Luxembursko, NSR, Francúzsko, Veľká Británia.
2. Sever Európy – zahrňoval by zo strany VZ severnú časť Leningradského vojenského okruhu, zo strany NATO Nórsko.
3. Juh Európy – zo strany VZ: MLR, RSR, BER, Odeský vojenský okruh, Severokaukazský vojenský okruh, Zakaukazský vojenský okruh, zo strany NATO: Taliansko, Grécko, Turecko.
4. Tylové regióny – zo strany VZ: južná časť Leningradského vojenského okruhu, Moskovský vojenský okruh, Prívolžský vojenský okruh, Uralský vojenský okruh, zo strany NATO: Španielsko, Portugalsko, Island.

NA Praha, f. KSČ – Ústřední výbor 1945 – 1989. Praha – predsedníctvo 1986 – 1989, zväzok P 00125/89/, bod schôdze 4 info, zpráva o návrhu generálneho štábu ozbrojených síl SSSR ke sjednocení postupu států Varšavské smlouvy na druhé kolo jednání o konvenčních silách v Evropě.

⁴¹ Tamže, s. 2.

⁴² VÚA – SA Praha, f. Varšavská zmluva – Operačná správa generálneho štábu 1989, šk. 13, informačná správa pre ministra národnej obrany z 3. 5. 1989, č.j. 0078376.

stratégie pružnej reakcie.⁴³ Zhoda nastala v potrebe rozpracovania širokého a účinného systému informácií, prísnej kontroly a obmedzujúcich i stabilizačných opatrení.⁴⁴

Obidve strany súhlasili s pomerne veľkým znížením úrovne konvenčných ozbrojených síl. Na druhej strane kalkulovali na prvom mieste s likvidáciou opotrebovanej techniky. Vtedajší náčelník Generálneho štábu ČSLA genplk. M. Vacek v tejto súvislosti vo svojich spomienkach otvorene priznal, že náročné opravy zastaranej techniky sa aj tak nejavili ako rentabilné. Dokumentoval to na príklade tankov, kde sa síce počítalo s rozsiahlou redukciou, tá sa však mala dotknúť len starších typov T-54 a T-55.⁴⁵ Nakoniec sa rysovala tiež dohoda o regionálnom rozdelení Európy. Mala obsahovať celú škálu ustanovení ohľadne množstva zbraní a vojsk v tom-ktorom regióne. Rozpory medzi NATO a Varšavskou zmluvou napriek tomu pretrvali, najmä, v otázke letectva. NATO presadzovalo obmedzenie počtu bojových lietadiel taktického letectva ako celku, zatiaľ čo Varšavská zmluva chcela znížiť len stavy úderných lietadiel frontového letectva (pri vylúčení stíhacích lietadiel protivzdušnej obrany štátu a frontového letectva). Rozdiely panovali tiež v otázke zníženia početných stavov vojsk. Varšavská zmluva navrhovala symetrický model, pri celkovom znížení stavov vojsk každého z blokov na 1 350-tisíc vojakov (teda ešte viac ako v pôvodnom moskovskom návrhu). NATO však zamýšľalo len obmedzenie početných stavov pozemného vojska a letectva ZSSR a USA v strednej Európe na úroveň 275-tisíc mužov (mimo však ponechávalo 150-tisíc vojakov Veľkej Británie, Francúzska, Belgicka, Holandska a Kanady v NSR).⁴⁶ Úplná jednota však nepanovala ani v táboře Varšavskej zmluvy. Rozdielne stanoviská k regionálnemu deleniu Európy predložilo Maďarsko, ktoré si presadilo preradenie do stredoeurópskeho regiónu. Pri presadzovaní svojich špecifických národných záujmov však Maďari išli ešte ďalej a často vôbec nebrali ohľad na jednotnú blokovú líniu.⁴⁷ Tento ich postoj súvisel s vnútropolitickými demokratizačnými zmenami v krajine, ktoré odštarovali postupný zánik východného bloku a železnej opony.

Pred ďalším kolom rokovaní, od ktorých sa očakávalo uzavretie konkrétnych dohôd, najmä v otázke zníženia počtu konvenčných zbraní v Európe, zvolal ZSSR na koniec augusta opätovne porady svojich spojencov do Moskvy. V dňoch 29. – 30. augusta rokovala zvláštna komisia Varšavskej zmluvy pre odzbrojenie, a 31. augusta sa uskutočnilo zhromaždenie náčelníkov generálnych (hlavných) štábov armád Varšavskej zmluvy. Sovieti na tejto porade predložili konkrétne návrhy zníženia početných stavov jednotlivých druhov konvenčných zbraní. Tie obsahovali pri niektorých druhoch zbraní aj pevné kolektívne stropy pre obidve zoskupenia, ktoré nemali byť prekročené (bojové frontové letectvo 4 700, bojové vrtníky 1900, delostrelectvo 21 – 22-tisíc pre každú stranu). Sovieti spracovali tiež návrhy na zníženie početných stavov pozemných vojsk, a to súčasne s výzbrojou. Hornú úroveň znížených stavov navrhovali určiť len pri vojskách rozmiestnených na cudzom území, a to vo výške 300-tisíc (týkalo sa to ZSSR na jednej a USA, Veľkej Británie, Francúzska, Belgicka, Holandska a Kanady na druhej strane). Možno konštatovať, že Sovieti už čiastočne akceptovali predstavu Západu, na druhej strane ich návrh sa naďalej dotýkal aj spojencov USA, napriek ich pretrvávajúcemu odporu k takémuto riešeniu. Čo sa týka návrhov regionálneho de-

⁴³ NA Praha, f. KSČ – Ústřední výbor 1945 – 1989. Praha – predsedníctvo 1986 – 1989, zväzok P 00125/89, bod schôdže info 6, Informace o průběhu 2. kola jednání o opatřeních k posílení důvěry a bezpečnosti v Evropě.

⁴⁴ Obrana lidu, 8. 9. 1989, s. 1, Znovu u jednacího stolu.

⁴⁵ VACEK, Na rovinu..., ref. 9, s. 157.

⁴⁶ VÚA – SA Praha, f. MNO – KM – 1989, šk. 25, č.j. 061625, informačná správa pre ministra národnej obrany z 19. 7. 1989.

⁴⁷ NA Praha, f. KSČ – Ústřední výbor 1945 – 1989. Praha – predsedníctvo 1986 – 1989, zväzok P 00125/89, bod schôdže info 6, Informace o průběhu 2. kola jednání o opatřeních k posílení důvěry a bezpečnosti v Evropě.

lenia, zotrvalo sa na pôvodne predložených dvoch variantoch rozdelenia zón znižovania od Atlantiku po Ural, ktoré Varšavská zmluva navrhovala už počas druhého kola rokovania. V pracovnej verzii sa však malo kalkulovať aj s možnosťou zrieknutia sa regionálneho členenia zón a prejednávania len otázky strednej Európy, a to v troch variantoch. Uvedené návrhy sa stretli s očakávaným súhlasom delegácií členských štátov, s výnimkou Maďarska, ktoré oznámilo, že vypracuje vlastné návrhy k problematike kolektívnej úrovne početných stavov ozbrojených síl, bojového letectva a regionálneho delenia Európy.

Pre samotnú ČSLA z uvedených sovietskych návrhov vplynuli nasledujúce zmeny:

1. V letectve sa oproti pôvodne navrhovaným 86 úderným lietadlám (v dôsledku zvýšenia celkovej úrovne na 4 700) početné horné limity zvyšovali na 315.
2. U bojových vrtuľníkov v dôsledku zvýšenia celkového limitu (1 900 ks) sa početné limity zvyšovali zo 60 na 75 ks.
3. U delostrelectva sa počty predbežne upravovali na 1 303 – 1 363 ks.

Navrhované stropy pre tanky (1 520 ks), OT a BVP (1 904 ks) zostali zachované.⁴⁸ Pritom až na kategóriu OT/BVP bol tento návrh s menšími úpravami všeobecne akceptovaný aj v nasledujúcom období a neskôr aj oficiálne schválený.⁴⁹

Čo sa týka rokovania náčelníkov generálnych štábov členských štátov, na tomto fóre získali sovietske návrhy, prezentované náčelníkom Generálneho štábu Ozbrojených síl ZSSR armádnym generálom Michailom Moisejevom, jednomyseľnú podporu. Súhlasné stanovisko odznelo aj z úst náčelníka generálneho štábu maďarskej armády, ktorý žiadal o podporu a dôveru v jej vedenie, napriek ťažkej situácii v jeho krajine.⁵⁰

Tretie kolo viedenských rokovaní prebehlo v septembri a októbri 1989. Predstaviteľmi armády v čs. delegácii boli opäť plk. Jiří Diviš a plk. Miloš Čech. Vedúcim čs. delegácie bol Ladislav Balcar. Aj tieto rokovania pritom potvrdili politickú vôľu obidvoch strán na dosiahnutie dohody už v roku 1990, aj keď v konkrétnych výsledkoch sa to v plnej miere neprejavilo. Do určitej miery sa pod to podpísali vnútorné rozpory nielen vnútri členských štátov NATO, ale už aj Varšavskej zmluvy, kde sa čoraz viac presadzovali národné záujmy jej členov. Odrazili sa v tom už prebiehajúce vnútropolitické zmeny v niektorých štátoch Varšavskej zmluvy, ktoré mali čoskoro nezvratne vyústiť do rozpadu celého východného bloku. Jednotlivé delegácie Varšavskej zmluvy pritom vo svojej činnosti vychádzali v podstate z moskovských záverov z augusta tohto roku. Nebolo však akceptované odporúčenie z Moskvy (sovietsky návrh) o tom, že Varšavská zmluva nebude navrhovať hornú úroveň pre početné stavy pozemného vojska a letectva. Naopak, v konečnom dôsledku sa akceptoval návrh Maďarska na obmedzenie vojsk na súhrnný počet 1 350 000. Vzhľadom na to, že medzi členmi Varšavskej zmluvy sa ťažko hľadal konsenzus aj v otázke jednotlivých zón (z dôvodu rozdielných názorov Bulharska a Maďarska), jej delegácie neboli schopné predlo-

⁴⁸ Pôvodné početné stavy k redukcii vyčlenených druhov zbraní v čs. armáde boli nasledujúce: 4 585 tankov, 4 900 OT/BVP, 101 úderných vrtuľníkov, 407 bojových lietadiel. VÚA – SA Praha, f. MNO – OSGŠ 1 990, škatuľa 2, č.j. 010334/73, prednáška náčelníka spravodajskej správy – zástupcu náčelníka generálneho štábu (ZNGŠ) z 15. 10. 1990 – „Stav procesu odzbrojenia a tendencie vývoje ozbrojených síl v Európe.“

⁴⁹ V tomto prípade došlo okrem iného k zmene v snahe zachrániť pre čs. armádu moderné BVP – 1 s kanónom kalibru 73 mm. Aby sa zamedzilo ich likvidácii, nariadil neskorší minister národnej obrany gen. M. Vacek demontovať veže a nahradiť ich vežami z OT-64, ktoré svojou výzbrojou do uvedenej kategórie nespádali. VACEK, M. *Nejen z vojenského kufru*. Praha 2012, s. 154. ISBN 978-80-7425-137-5.

⁵⁰ VÚA – SA Praha, f. MNO – KM – 1989, šk. 25, č.j. 056/2-40, informačná správa pre ministra národnej obrany zo 4. 9. 1989.

žiť jednotný návrh prerokovaný v Moskve. Varšavská zmluva nedokázala predložiť jednotné stanovisko ani v otázke hornej úrovne delostrelectva. K rozporom dochádzalo opätovne najmä v otázkach letectva. NATO nesúhlasilo s návrhom Varšavskej zmluvy na zníženie letectva a jeho obmedzenie, mimo dohody by totiž zostalo asi 7 000 lietadiel ZSSR (protivzdušná obrana, 2 strategických leteckých armád atď.) Otázku početných stavov ozbrojených síl štáty NATO zužovali iba na kontingenty USA a ZSSR, rozmiestnené mimo ich vlastného územia v Európe. Sovieti naproti tomu naďalej trvali na tom, aby sa to vzťahovalo aj na ďalšie štáty NATO.

Určitý úspech predstavovala dohoda o definícii delostrelectva, spolu so zoznamom konkrétnych zbraňových systémov podliehajúcich zníženiu. Čo sa týka otázok súvisiacich so zabezpečením kontroly, jej hlavným nástrojom mala byť podľa obidvoch zoskupení inšpekcia na mieste. O rozsahu a intenzite kontrolnej činnosti sa však naďalej diskutovalo.⁵¹

Možno konštatovať, že do rozpadu komunistického bloku sa rokovania neuzavreli. Čiastočne sa pod to podpísala aj prehlbujúca sa nejednotnosť v dovtedy konzistentných postojoch členských štátoch Varšavskej zmluvy. Odlišnosti sa prejavovali najmä v postojoch Maďarska a Poľska, ktoré sa čoraz viac snažili uprednostňovať svoje špecifické národné záujmy. Zodpovedal tomu aj diferencovaný postup týchto krajín k otázkam rozvoja vojenských doktrín. Paradoxne sa pozvoľna zvyšovala snaha o koordináciu socialistických štátov zo strany Rumunska. Rumunský diktátor sa zoči-voči rozkladu sovietskeho bloku, paradoxne, menil na najväčšieho zástancu jeho jednoty.⁵² Napriek uvedenému, rokovanie v sledovanom období stále prebiehalo na vopred koordinovanom blokovom základe.

Čs. delegácia počas rokovaní v koordinácii so ZSSR vyvíjala iniciatívu najmä ohľadom vytvorenia pásiem (zón) dôvery a spolupráce na hranici oboch blokov. Ako jediná z delegácií Varšavskej zmluvy vystúpila k pasáži spoločného dokumentu na vytvorenie zón zvýšenej dôvery a bezpečnosti v Európe. Predniesla tiež niektoré námety na rozšírenie a prehĺbenie dovtedajšej praxe kontaktov po vojenskej línii, ako i na prepojenie národných stredísk ako prvej etapy pre zníženie vojnového nebezpečenstva.⁵³

V dôsledku rýchlych zmien v zahranično-politickom vývoji determinovaných postupným rozpadom východného bloku koncom roka 1989 sa však čs. iniciatíva v tejto oblasti dostala do slepej uličky. Keďže Európa už prestala byť dejiskom konfrontácie dvoch vojensko-politických zoskupení, muselo sa zákonite prehodnotiť teritoriálne chápanie samotného bojiska.⁵⁴

Viedenské rokovania a ich predpokladané výsledky z pohľadu ČSĽA mali zákonite dopad aj na priebeh konverzie čs. zbrojného priemyslu. Z vyššie uvedeného jasne vyplýva, že čs. zbrojný priemysel sa musel už pred novembrom 1989 vážne zaoberať zníženým dopytom nielen zo strany ČSĽA, ale prakticky všetkých armád štátov Varšavskej zmluvy. Celý tento proces pritom komplikovali rastúce finančné problémy a zadlženie krajín „tretieho sveta“, pri úhrade čs. vojenských dodávok a technickej pomoci. Možno preto konštatovať, že už koncom 80. rokov utrpel čs. zbrojný priemysel veľké straty. Tie sa, ako je známe, po páde „železnej opony“ a v dôsledku zániku východného bloku ešte znásobili.⁵⁵ Napriek uvedeným

⁵¹ VHA – SA Praha, f. MNO – KM – 1989, šk. 25, č.j. 062364, informačná správa pre ministra národnej obrany z 25. 10. 1989. Obrana ľudu, 21.10. 1989, s. 1, 7, Ochota a pripravenosť uzavrieť dohodu.

⁵² NA Praha, f. KSČ – Ústřední výbor 1945 – 1989. Praha – predsedníctvo 1986 – 1989, zväzok P 138/89, bod schôdze 4, Stanovisko OMP ke Zprávě o průběhu a výsledcích třetího kola jednání o konvenčních ozbrojených silách a jednání o opatřeních k posílení důvěry a bezpečnosti v Evropě.

⁵³ Tamže, Správa o priebehu a výsledkoch 3. kola viedenských rokovaní.

⁵⁴ VÚA SA Praha, f. MNO – OSGŠ 1990, šk. 2, prednáška náčelníka zpravodajskej správy – ZNGŠ z 15. 10. 1990 – Stav procesu odzbrojenia a tendence vývoje ozbrojených síl v Európe.

skutočnostiam, v sledovanom období čs. strana naďalej sledovala jednotnú líniu so ZSSR a nevyjadřila žiadne zásadnejšie výhrady voči rozsahu a spôsobu odzbrojenia v podmienkach ČSĽA. Na rozdiel od Maďarska či Poľska, nevyužila manévrovací postoj, ktorý sa vytvoril smerom k ZSSR, napriek pokračovaniu rokovaní na blokovom základe.

Narastajúce problémy pri koncipovaní spoločných stanovísk medzi štátmi Varšavskej zmluvy sa naplno prejavili aj pri hodnotení rýchlo sa meniaceho zahranično-politického vývoja. Najlepšie to možno vysledovať pri spoločnej snahe o formulovanie prehlásení adresovaných štátom NATO. Prehlbujúce sa diferenciacie k prerokovaným otázkam sa naplno prejavili počas zasadnutia Politického poradného výboru štátov Varšavskej zmluvy v Bukurešti 7. – 8. júla 1989. Bol to, okrem iného, aj prejav postupných vnútropolitických zmien v prvých krajinách východného bloku, v dôsledku ktorých sa v tomto čase už búral monopol tamjších komunistických strán (Poľsko, Maďarsko).⁵⁶ Najvýraznejšie názorové rozdiely sa preto logicky prejavovali práve v postojoch týchto dvoch krajín na jednej strane a už tradične Rumunska na strane druhej. Pritom, paradoxne, Rumunsko „*vystupovalo v rade otázok pružnejši, se snahou o kompromisy, než delegace MLR*“. Ako už bolo vyššie uvedené, korekcie v rumunskom postoji boli determinované prehlbujúcou sa krízou jednotlivých komunistických režimov a reálnou hrozbou rozkladu samotného východného bloku. Uvedené skutočnosti komplikovali prípravu spoločného prehlásenia adresovaného štátom Severoatlantickej aliancie. Pri jeho príprave bola hlavným sporným momentom problematika ľudských práv a humanitnej spolupráce, ktorú zdôrazňovala maďarská delegácia. Odlišné stanoviská odzneli tiež v otázke hodnotenia bruselského zasadnutia NATO, ktoré sa uskutočnilo koncom mája 1989. Delegácie Poľska a Maďarska vystupovali za pozitívne hodnotenie, delegácie NDR a Rumunska sa tomu chceli vyhnúť. Postoje hostiteľskej krajiny pritom boli aj z pohľadu čs. diplomacie „*poplatné starému myšlení, obsahují politicky nevhodné a nereálné formulace...neberou v dostatečné míře v úvahu nové momenty ve vývoji současných mezinárodních vztahů*...“⁵⁷ Pre nesúhlas delegácií Maďarska a Poľska nebola do prehlásenia zahrnutá pasáž odsudzujúca pokusy Západu ovplyvňovať vnútorné procesy v socialistických krajinách. Podľa hodnotiacej správy pre ÚV KSČ maďarská delegácia a do značnej miery aj zástupcovia Poľska „*bagatelizovali znaky Západu o vměšování*“. Rumunsko a čiastočne tiež NDR, naopak, zdôrazňovali negatívne momenty pri hodnotení medzinárodnej situácie, zaujímali zdržanlivý prístup k niektorým prejavom „*nového myslenia v mezinárodných vztáchoch a k postavbe a demokratizácii života*“. Stanovisko delegácie ČSSR bolo podobne ako v prípade Bulharska naďalej veľmi blízke postojom sovietskej delegácie. Čs. vedenie pritom navonok podporovalo všetky sovietske kroky v medzinárodnej politike, skutočný postoj konzervatívnych politikov však bol pravdepodobne aj v tejto oblasti zdržanlivejší. Jednotné stanovisko sa rodilo veľmi ťažko aj v prípade hodnotenia viedenských rokovaní.

Samotný Gorbačov vyjadril na zasadnutí presvedčenie, že „*studená vojna končí*“ a s určitým optimizmom nazeral aj na kroky „*serióznych západných politikov, ktorí si podľa neho uvedomovali, že destabilizace ve východní Evropě by mohli vést k nepředstavitelně*

⁵⁵ ŠTAIGL, J. – TURZA, P. Zbrojná výroba na Slovensku v rokoch 1969 – 1992 (2. časť). In *Vojenská história*, roč. 17, 2013, č. 3, s. 77-109. ISSN 1335-3314; BAKA, I. Československá vojenská pomoc Líbyi v druhej polovici osemdesiatych rokov 20. storočia. In *Vojenská história*, roč. 16, 2012, č. 4, 23-47. ISSN 1335-3314; KRAUS, M. Vliv zahraničně-politických faktorů na rozdělení Československa. In *Střední Evropa*, Revue pro středoevropskou kulturu a politiku, roč. 12, duben 1996, č. 59, s. 34-36.

⁵⁶ RYCHLÍK, J. Politické změny ve východní Evropě před 17. listopadem a jejich ohlas v Československu. In *Česko-slovenská historická ročenka 2009*. Brno – Bratislava 2009, s. 113-138. ISBN 978-80-87192-09-2.

⁵⁷ NA Praha, f. KSČ – Ústřední výbor 1945 – 1989, Praha – předsednictvo 1986 – 1989, svazok P 124/89, bod schůzdy info 6, Informace o přípravě zasedání politického poradního výboru členských států Varšavské smlouvy v Bukurešti.

nebezpečným následkům pro celý kontinent“. Gorbačov sa dotkol tiež otázky ďalšieho sťahovania sovietskych vojsk umiestnených v krajinách svojich spojencov (včítane ČSSR). Vyjadril pripravenosť, po dohode s „vedením bratských krajín,“ určiť nielen rozsah a postup pri sťahovaní sovietskeho kontingentu, ale tiež upresniť štatút tých vojsk, ktoré tam mali zostať. Dotkol sa tiež otázky reorganizácie Varšavskej zmluvy, ktorá sa mala postupne premeniť z vojensko-politického na politicko-vojenské zoskupenie. V pléne, samozrejme, vystúpil tiež generálny tajomník ÚV KSČ Miloš Jakeš. Ten, podľa očakávania, „*vyjadril súhlas s analýzou hlavných tendencií medzinárodného vývoja“* s návrhmi a odporúčaniami prednesenými sovietskym lídrom Gorbačovom: „*Také my při hodnocení současné mezinárodní situace zaznamenávame pokračující pozitivní vývoj směrem ke kvalitativně novému charakteru mezinárodních vztahů na základě nového politického myšlení. Svědčí o tom zlepšení vztahů mezi SSSR a USA.*“ Informoval pritom o pokroku v čs. iniciatíve v medzinárodnopolitickej oblasti. Pripomenul tiež svoje návrhy na vytvorenie pásma dôvery, spolupráce a dobrých susedských vzťahov na línii dotyku štátov Varšavskej zmluvy a NATO. Vyzdvihol tiež pokrok v rozvoji vzťahov s NSR a neutrálnym Rakúskom v tejto oblasti.⁵⁸ Kritické poznámky na adresu postoja Západu voči odzbrojovacej iniciatíve v strednej Európe si však napriek tomu neodpustil. Pripomenul tiež čs.-nemeckú iniciatívu z apríla 1987 o vytvorení koridoru bez jadrových zbraní v strednej Európe, ktorá sa podľa neho v kvalitatívne nových podmienkach uvoľnenia medzinárodnopolitickej situácie dostala do novej polohy. Informoval tiež o čs. iniciatíve v boji za zákaz a likvidáciu chemických zbraní a tiež pokroku dosiahnutom na poli konverzie zbrojného priemyslu. Jakeš sa dotkol tiež otázky mechanizmu fungovania riadiacich orgánov Varšavskej zmluvy, pričom podporil myšlienku zdokonalenia mechanizmu politickej a vojenskej spolupráce. Podporil pritom vytvorenie stáleho politického pracovného orgánu paktu, ktorý by na demokratickom a rovnoprávnom základe posudzoval celú škálu aktuálnych zahranično-politických a sociálno-ekonomických otázok. Aký význam čs. strana prikladala prezentácii svojho projektu na vytvorenie pásma dôvery, dokazuje aj iniciatíva čs. ministra zahraničných vecí Jaromíra Johanesa. Ten počas rokovania úzkeho okruhu šéfov diplomácií členských štátov referoval o zámere čs. strany začať druhé kolo konzultácií k tejto otázke. Ten mal byť čs. príspevkom do procesu uvoľňovania medzinárodno-politickej situácie.⁵⁹

V priebehu zasadania sa počas prestávky medzi rokovaniami uskutočnilo aj bilaterálne stretnutie medzi M. Jakešom a vedúcim maďarskej delegácie, prezidentom Maďarskej socialistickej strany Rezső Nyersom. Jeho priebeh naznačil trend pozvoľna rastúceho napätia medzi obidvoma krajinami, čo bol tiež jeden z dôsledkov uvoľnenia politických pomerov v Maďarsku. Predmetom rokovania totiž bola otázka národnostných menšín, problematika

⁵⁸ Čo sa týka Rakúska, v prvej polovici roku 1989 nastala vzájomná výmena pozorovateľov počas vojenských cvičení, napriek tomu, že neboli notifikované v rámci stockholmského dokumentu, kde bola stanovená úroveň 13-tisíc pre oznámenie a 17-tisíc pre pozorovanie. Došlo tiež k realizácii obojstranných oficiálnych návštev vojenských predstaviteľov obidvoch strán. ČSSR takýmto prístupom demonštrovala presadzovanie zásady vytýčenej pre oblasť vojenskej bezpečnosti v čs. iniciatíve na vytvorenie pásma dôvery a dobrých susedských vzťahov na línii dotyku. VÚA – SA Praha, f. MNO – KM – 1989, šk. 24, č.j. 060151, informačná správa pre ministra národnej obrany zo 4. 1. 1989; Obrana ľudu, 9. 6. 1989, s. 1, Obrana – úkol číslo jedna; 17. 12. 1988, s. 1, Vzájomné poznanie - príspevok k mieru.

⁵⁹ NA Praha, f. KSČ – Ústřední výbor 1945 – 1989, Praha – předsednictvo 1986 – 1989, sv. 124/89, bod 1, Správa o priebehu a výsledkoch zasadania Politického poradného výboru štátov VZ/Bukurešť 7. - 8. 7. 1989; príloha IV/a – vystúpenie M. Jakeša; príloha IV/b – vystúpenie Gorbačova; Tiež MASTNY, BYRNE, ref. 11, dokument č. 146, Records of the Political Consultative Committee Meeting in Bucharest, July 7-8, 1989; KRÜGER, D. *Am Abgrund? Das Zeitalter der Bündnisse: Nordatlantische Allianz und Warschauer Pakt 1947 bis 1991*. Fulda 2013, s. 187. ISBN 978-3-7900-0459-5.

vodného diela Gabčíkovo-Nagymáros, ktorého výstavbu maďarská strana plánovala zastaviť, a, v neposlednom rade, rozhovor A. Dubčeka pre maďarskú televíziu. Čs. komunistickí pohlavári odvodzujúci legitimitu svojho vládnutia od sovietskej intervencie v roku 1968 pritom „blahosklonný“ prístup maďarských médií k žijúcemu symbolu pražskej jari prijali len s ťažko skrývaným údivom.⁶⁰

Z uvedeného už možno celkom zreteľne vysledovať čoraz komplikovanejšie hľadanie konsenzu medzi členskými štátmi Varšavskej zmluvy. Podpísalo sa pod to na jednej strane uvoľňovanie pomerov v rámci sovietskeho bloku, rezignácia ZSSR na dodržiavanie Brežnevovej doktríny, z toho vyplývajúca snaha o deklarovanie väčšej suverenity jednotlivých členských štátov. Sprievodným javom týchto procesov však bolo aj prehlbovanie vnútropolitického napätia vnútri jednotlivých krajín východného bloku, čo viedlo k jeho nezadržateľnému rozkladu. V Bukurešti sa s konečnou platnosťou vyprofilovali dve línie, z hľadiska nazerania na potrebu vnútropolitických reforiem a reflexie zahranično-politického vývoja. Na jednej strane stáli dva proreformne orientované štáty – Maďarsko a Poľsko. Na druhej sa sformoval konzervatívny blok tvorený Československom, Rumunskom, Bulharskom a NDR, aj keď medzi nimi existovali rozdiely v nazeraní na zahranično-politický vývoj. Tie si pritom vyžiadali schválenie rezolúcie potvrdzujúcej právo každej krajiny na výber vlastnej vnútornej politiky. Navonok síce len potvrdili predchádzajúce Gorbačovove vyjadrenia, v skutočnosti tak ale urobili v snahe zabrániť ZSSR, aby ich v budúcnosti nemohol nútiť k reformám.⁶¹

Čo sa týka ČSSR, tá sa síce, podobne ako Bulharsko, navonok naďalej hlásila k reformám (snažila sa ich však obmedziť na ekonomickú sféru), jej komunistické vedenie sa však desilo možného návratu k reformnému hnutiu z rokov 1968 – 1969 a prehodnoteniu vzťahu k sovietskej invázii. Pokus o vytvorenie jednotného bloku však už nemal šancu na úspech.⁶² Dokazuje to pomerne rýchly rozpad jednotlivých komunistických režimov (včítane ČSSR v novembri 1989). Tieto skutočnosti sa, samozrejme, zásadne premietli aj do ďalších odzbrojovacích rokovaní medzi Východom a Západom a mali fatálne následky aj pre osud samotnej Varšavskej zmluvy.

Možno konštatovať, že otázky postavenia a úlohy ČSSR v rámci vojensko-politických a vojenských aspektov procesu uvoľňovania napätia medzi Východom a Západom v 80. rokoch treba analyzovať predovšetkým na pozadí vývoja vzťahov medzi ZSSR a USA vo vojensko-bezpečnostnej oblasti. Tento prístup umožňuje sledovať dopad dôležitých stránok uvoľňovania zahranično-politického napätia na formovanie konkrétnych postojov a iniciatív pre československú vojensko-bezpečnostnú oblasť. Tie sa od polovice 80. rokov odvíjali v závislosti od uvoľňovania napätia po nástupe nového sovietskeho lídra M. Gorbačova. ČSSR v intenciách sovietskej politiky prezentovala vlastnú iniciatívu na zmiernenie napätia v stredovýchodnej Európe. Predstavoval ju návrh na vytvorenie koridoru bez jadrových zbraní, ktorý čs. strana predstavila na jar v roku 1987 spolu s NDR. O rok neskôr ho rozvinula do vlastnej odzbrojovacej iniciatívy, ktorej podstatou bolo „postupne vytvárať na línii dotyku štátov Varšavskej zmluvy a NATO pásma dôvery a spolupráce, dobrých susedských vzťahov“. Samotný Západ však na podobné návrhy (týkajúce sa aj konvenčných zbraní) po-

⁶⁰ NA Praha, f. KSČ – Ústřední výbor 1945 – 1989, Praha – predsedníctvo 1986 – 1989, zväzok P 124/89, bod schôdže info 7, zápis zo stretnutia Jakeša s Nyersom 7. júla 1989.

⁶¹ TEJCHMAN, M. Socialistické země jihovýchodní Evropy v osmdesátých letech (cesta do krize). In *Slovanský přehled*, roč. XCIII, 2007, č. 3, s. 429–448. ISSN 0037-6922; IRMANOVÁ, E. Vztah Maďarska a Sovětského svazu v 80. letech 20. století. In *Slovanský přehled*, roč. 96, 2010, č. 3–4, s. 331–366; DUDEK, A. Krize komunistického systému v Polsku v 80. letech. In *Památ' a dějiny*, roč. IV, 2010, č. 3, s. 42–54. ISSN 1802-8241; DURMAN, K. Útěk od praporů. Kreml a krize impéria 1964 – 1991. Praha 1998, s. 391–398. ISBN 80-7184-672-4.

⁶² RYCHLÍK, ref. 56, s. 129.

zeral s nedôverou a vnímal ich ako propagandistické gesto predstaviteľov sovietskeho bloku. Nepozdávalo sa mu napríklad vytváranie pásiem a koridoru vnútri štátneho celku. NATO, okrem iného, spochybňovalo aj vojenský význam takýchto koridorov, keďže navrhovaná šírka 100 – 150 km nehrala z vojenského hľadiska prakticky žiadnu rolu. Pod odmietavé stanoviská sa, samozrejme, podpísala aj obrovská prevaha Sovietov v konvenčných zbraňach. Dôležitou súčasťou uvoľňovania zahranično-politického napätia bola tiež iniciatíva pre vytvorenie a posilňovanie vzájomnej dôvery a dobrých vzťahov. Dôkazom je dôsledná realizácia ustanovení štokholmského dokumentu o opatreniach na posilnenie dôvery a bezpečnosti a o odzbrojení v Európe zo septembra 1986, na ktorej sa podieľalo aj samotné Československo. Dokazuje to, okrem iného, práca čs. pozorovateľov.

Proces uvoľňovania zahranično-politického napätia medzi Východom a Západom vrcholil koncom 80. rokov. Vývoj vzťahov medzi USA a ZSSR vo vojensko-bezpečnostnej oblasti pritom naďalej výrazne determinoval aj formovanie postojov a iniciatív na strane ČSSR. Začiatkom roka 1989 sa čs. strana v plnej miere zapojila do odzbrojovacej iniciatívy ZSSR v otázke konvenčných zbraní. Ohlásená redukcia ozbrojených síl ČSĽA pritom našla veľký ohlas aj v masovo-komunikačných prostriedkoch. Tie informovali aj o diferenciách v postojoch občianskej verejnosti k predmetným zmenám, čo bolo v kontraste s dovtedajšou praxou totalitného režimu. Propaganda sa napriek tomu naďalej vo veľkej miere venovala doktrínárnym otázkam a vysvetľovaniu teórie „*dostatočnosti obrannej sily*“, ktorá mala byť prejavom „*nového politického myslenia*“. Šikovne však zamlčovala, že ani v týchto podmienkach sa ČSĽA (celkom logicky) nevzdala možnosti protiofenzívy na nepriateľské územie (výstižne to dokazujú jej vlastné operačné plány), a to po vytlačení agresora mimo vlastné teritórium. Podobný prístup zo strany Západu pritom tendenčne kritizovala. Samotná obranná doktrína, okrem toho, celkovo nekorešpondovala s myšlienkou odstránenia napätia založeného na existencii dvoch blokov.

V načrtnutom kontexte sa v rámci sovietskeho bloku začalo čoraz otvorenejšie volať po zmenách v charaktere riadenia a organizácii samotnej Varšavskej zmluvy. Podstata reformy spočívala najmä v otázke revízie jej postavenia ako poslušného nástroja sovietskej politiky. Ústupky zo strany ZSSR však neboli ani tak prejavom snahy o prestavbu štruktúr tohto vojenského zoskupenia na demokratickejších princípoch. Bol to skôr dôkaz jeho slabnúcej moci diktovať silou svoju vôľu vnútri východného bloku. Postoj ČSSR v tejto otázke bol zdržanlivý. Okrem vojenských kritérií to bol odraz politických názorov konzervatívneho vedenia v KSČ, ktoré len ťažko prijímalo zmeny v usporiadaní sovietskeho bloku, ale aj požiadavky vychádzajúce z princípov perestrojky a glasnosti. Úspešná reorganizácia Varšavskej zmluvy však už nebola reálna, a to vzhľadom na nadchádzajúce udalosti determinujúce rozpad celého východného bloku.

Dôležitým medzníkom v procese uvoľňovania medzinárodnopolitického napätia sa stali viedenské rokovania o konvenčnom odzbrojení, ktoré boli výsledkom dohôd uzavretých na viedenskej následnej schôdzke Konferencie pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe v januári 1989. ČSSR v tomto rámci naďalej presadzovalo konkrétne návrhy na vytvorenie pásma dôvery, spolupráce a dobrých susedských vzťahov. Na tomto základe participovalo na kreovaní návrhov koncepcie geografického rozdelenia Európy na špecifické územné celky s presne určenými limitmi jednotlivých druhov zbraní. V dôsledku rýchlych zmien vedúcich k rozpadu východného bloku koncom roku 1989 sa však čs. iniciatíva dostala do slepej uličky. Keďže Európa už prestala byť dejiskom konfrontácie dvoch vojensko-politických zoskupení, muselo zákonite dôjsť aj k prehodnoteniu teritoriálneho chápania samotného bojiska. Viedenské rokovania potvrdili politickú vôľu na dosiahnutie dohody už v roku

1990, aj keď v konkrétnych výsledkoch sa to úplne neprejavilo. Do určitej miery sa pod to podpísali rozpory nielen vnútri členských štátov NATO, ale už aj Varšavskej zmluvy, kde sa čoraz viac presadzovali národné záujmy jej členov. Odrážali sa v tom už aj vnútropolitické zmeny v niektorých členských štátoch (Poľsko, Maďarsko), ktoré vyústili do rozpadu celého východného bloku. V predmetnom období boli napriek tomu vypracované konkrétne návrhy zníženia početných stavov jednotlivých druhov konvenčných zbraní v ČSĽA. Až na kategóriu obrnených transportérov – bojových vozidiel pechoty bol tento návrh s menšími úpravami akceptovaný a neskôr aj oficiálne schválený. Predpokladané výsledky viedenských rokovaní mali, zákonite, z pohľadu ČSĽA dopad aj na priebeh konverzie čs. zbrojného priemyslu. V nasledujúcom období sa opatrenia prijaté vo Viedni podpísali pod zmeny v štruktúre, dislokácii, početných stavoch vojsk v novo sa tvoriacej Československej armáde.

I. BAKA: DIE TSCHECHOSLOWAKEI UND DIE MILITÄRISCH-POLITISCHEN ASPEKTE DER LÖSUNG DER INTERNATIONALEN SPANNUNG IN EUROPA IN DER ZWEITEN HÄLFTE DER 1980ER JAHRE (TEIL 2)

Der Prozess der Lösung der außenpolitischen internationalen Spannung zwischen Ost und West erreichte seinen Höhepunkt Ende der 1980er Jahre. Die Entwicklung der gegenseitigen Beziehungen zwischen den beiden Supermächten – den USA und der UdSSR, hat in entscheidender Weise die Haltungen und Initiativen im Bereich der Sicherheits- und Militärpolitik der Tschechoslowakei beeinflusst. Anfang des Jahres 1989 hatte sich auch die tschechoslowakische Seite voll eingebunden in die Abrüstungsinitiative der Sowjetunion im Bereich der konventionellen Waffen. Die verlautbarte Abrüstung der tschechoslowakischen Streitkräfte (der Tschechoslowakischen Volksarmee – ČSĽA) fand einen starken Widerhall auch in den Massenmedien; diese informierten auch über durchaus unterschiedliche Haltungen der bürgerlichen Öffentlichkeit zu den sich anbahnenden Veränderungen, was zur damaligen Zeit alles andere als übrig war; es stand im Kontrast mit der bisherigen Praxis des totalitären Regimes. Die vom Regime gelenkte Propaganda widmete jedoch auch weiterhin viel Platz den doktrinären Fragen und der Auslegung der Theorie der sog. Vernünftigen Hinlänglichkeit, die als Ausdruck des „neuen politischen Denkens“ dargestellt worden ist. Dabei wurde jedoch gezielt und geschickt verheimlicht, dass die Tschechoslowakische Volksarmee sogar unter diesen neuen Bedingungen auf die Möglichkeit einer Gegenoffensive auf die feindlichen Gebiete logischerweise nicht verzichtete (ein Zeugnis darüber geben die Operationspläne der Armee); diese sollte unmittelbar nach der Verdrängung eines potenziellen Aggressors außerhalb des eigenen Territoriums erfolgen. Eine ähnliche Zugangsweise seitens des Westens wurde dabei tendenziell angeprangert und kritisiert. Die eigentliche Verteidigungsdoktrin stand darüber hinaus in krassen Gegensatz mit den Gedanken der Lösung des Spannungsverhältnisses zwischen den beiden Blöcken – Ost und West. Im skizzierten Kontext wurden im ganzen Ostblock die Stimmen lauter, die nach Veränderungen des gesamten Charakters der Steuerung und Organisation des Waschauer Paktes riefen. Grundsatz der Reform lag vor allem in der Frage der Überprüfung der Rolle des militärischen Bündnisses als gehorsames Werkzeug der sowjetischen Politik. Die Zugeständnisse seitens der Sowjetunion sind jedoch keineswegs als Bemühungen um

eine „Perestroika“ des Warschauer Paktes auf demokratischen Prinzipien zu deuten, sondern vielmehr als ein Beweis der seiner immer schwächeren Machtstellung, und darüber hinaus des Unvermögens der UdSSR seinen Willen den anderen Ostblockstaaten zu diktieren. Die Haltung der Tschechoslowakei in dieser Frage war zurückhaltend. Außer den militärischen Kriterien war diese Stellungnahme ein Ausdruck der politischen Meinung der konservativen Parteispitze der KSČ, die die Veränderungen in der inneren Gestaltung des Sowjetblocks, als auch Forderungen im Sinne der Perestroika und Glasnost mit Abneigung verfolgte und die Reformen eher unwillig in die Wege leitete. Eine erfolgreiche Umorganisation des Warschauer Paktes war zu diesem Zeitpunkt alles andere als realistisch angesichts der sich anbahnenden Ereignisse, die zum Zerfall des gesamten Ostblocks führten.

Ein wichtiger Meilenstein im Prozess der Lösung der außenpolitischen internationalen Spannung waren die Wiener Verhandlungen über Abrüstung konventioneller Waffen, die im Januar 1989 eröffnet wurden als ein Ergebnis der Vereinbarungen unterzeichnet während der III. Konferenz über Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa, die seit November 1986 bis Januar 1989 stattfand. Die ČSSR hat in diesem Rahmen auch weiterhin konkrete Vorschläge zur Schaffung der Zone des Vertrauens, der Zusammenarbeit und der gutnachbarschaftlichen Beziehungen durchgesetzt. Auf dieser Grundlage nahm die ČSSR teil an der Kreierung von Konzepten der geographischen Aufteilung Europas auf spezifische Gebietsteile, mit klar definierten Höchstzahlen einzelner Waffenarten. Jedoch infolge der rasch vorangehenden Veränderungen, die Ende 1989 schließlich zum Zerfall des sog. Ostblocks geführt haben, geriet die tschechoslowakische Initiative in die Sackgasse. Als Europa kein Schauplatz der Konfrontation von zwei feindlich gegenüberstehenden militärisch-politischen Bündnissen mehr war, musste logischerweise auch die territoriale Wahrnehmung des eigentlichen Schauplatzes neu definiert werden. Die Wiener Verhandlungen waren ein Beweis davon, dass der politische Wille zum Erreichen einer Vereinbarung schon 1990 vorhanden war, obwohl es auf der Ebene der konkreten Ergebnisse noch nicht voll zum Vorschein gekommen ist. Ein Grund dafür waren sicher auch die Konflikte und Widersprüche innerhalb der NATO und des Warschauer Paktes, in denen immer mehr das Durchsetzen von nationalen Interessen der einzelnen Mitgliedsstaaten zum Vorschein kam. Darüber hinaus war diese Entwicklung beeinflusst durch die innenpolitischen Umwälzungsprozesse in einigen der Mitgliedsstaaten des Warschauer Paktes (Polen, Ungarn), die letztendlich in den Zerfall des gesamten sog. Ostblocks mündeten. Trotzdem wurden im angesprochenen Zeitraum mehrere, konkrete Vorschläge zum Abbau von einzelnen Arten konventioneller Waffen der Tschechoslowakischen Volksarmee. Bis auf die Panzerkraftwagen – der Kampffahrzeuge der Infanterie, war dieser Vorschlag mit kleineren Veränderungen akzeptiert, und später offiziell verabschiedet. Die erwarteten Ergebnisse der Wiener Verhandlungen hatten aus Sicht der Tschechoslowakischen Volksarmee einen direkten Einfluss auch die Konversion der tschechoslowakischen Rüstungsproduktion. In der Folgezeit hatten die in Wien getroffenen Maßnahmen Auswirkungen auf die Veränderungen der Struktur, Verlagerung und Truppenstärke der neugegründeten Tschechoslowakischen Armee.